

Politikai
röpiratok.

189.

189
1741

TANÜGYÜNK

ÉS A

KÖZÉPISKOLAI TÖRVÉNYJAVASLAT.

IRTA

KÖPESDY SÁNDOR,

A BUDAPESTI VII. KER. MAGY. KIR. ÁLLAMI GYMNASIUM IGAZGATÓ
TANÁRA.

9.

BUDAPEST, 1882.

LAMPÉL RÓBERT KÖNYVKIADÁSA.

(WODIANER F.)

61672790208

TÄNÖGYÖNK

KÖNYVIRKOLAT TORVINYLAVALAT

NYELV ÉS SZÖVEG

NYELV ÉS SZÖVEG

NYELV ÉS SZÖVEG

I.

A helyes irányú nevelés, tanítás kelti föl bennünk az emberi méltóság érzését; az képesít bennünket szellemi erőnk fejlesztésére, jellemünk tisztulására, sőt anyagi tökének gyarapítására is: a nemzet szellemi, erkölcsi és anyagi állásának milyensége egymástól rendesen elválaszthatatlan. — Ennek tudásából folynak ama világszerte ismerős igazságok, hogy: a tudás erő; a tudomány hatalom; és hasonlók.

Régi tapasztalat támogatja igazság, hogy a nemzet virágzó jövőjének, állandó jóllétének erős alapja fiainak műveltsége; csak csekély vihar is lesöpri a földszinéről azt a nemzetet, hol a nép ezrei a butaság és nyomor rabjai; hol csak a börtönök lakóinak és a koldusoknak száma szaporodik. — A nemzet műveltsége közoktatásügyének szervezetétől, annak milyenségétől függ; e szervezetnek, milyenségnek pedig kettő szab irányt: a nemzeti életnek lépten-nyomon nyilvánuló követelése, meg az általános tudományosság életerős fejlődése. S ha e két alapigazságot mindjárt önmagunkra alkalmazzuk, hozzátehetjük mindkettőhöz, hogy — nálunk még különösen a magyar állameszme és a magyar nemzetiség iránt való érzék fejlesztése.

Ennek alapján iskoláinkat két főcsoportba osztva lehet megítélés alá vennünk: az első csoportba tartoznak azok, melyek arra tanítanak, mi a nemzet túlnyomó részének emberi és nemzetgazdászati szempontból szükséges és nálunk Magyarországon, hol a felekezetiességhez még sokan szeretik kapcsolni a nemzetiséget — a népet megtaníttják magyarul beszélni és hazafiasan érezni; a második csoportba azokat kell vennünk, melyek a magasabb fokú műveltségnek vetik meg alapját, képesítenek a főiskolákban elsajátítható szaktudományokra, vagy éppen a szoros értelemben tudományos pályán sikeres haladásra.

Iskoláink szervezetének tehát arra kell törekednie, hogy a nemzetnek azt a részét, mely a nép nagy tömegében akar maradni, megtaníttassa az írás-olvasásra; emelje föl annyira, hogy tudjon észszerűleg élni; képes legyen a nemzet nagy gépezetében reá kivetett munkát célszerűleg végezni és hajlandó az állam irányában tartozó — törvényszabta kötelességeinek szívesen megfelelni; tanulja meg hazáját, mely őt táplálja és törvényeinek védelme alá veszi, szeretni; szeresse magát a magyar hazafiának ne csak mondani, hanem — szükség esetén — legyen képes annak jóllétéért tenni, fáradozni, s — ha kell — áldozni is.

— Ily követeléssel lép a népiszkola elé a hazas jogosan követeli, hogy az ő neveltetése és védelmezése fejében az ily tulajdonságok a nép ezreinek keblében erős gyökeret verjenek és tenyészszenek.

Azoknak, kik magukat a kézműves, iparos foglalkozásra szentelik, az előbbieken kívül még mást is kell nyujtanunk: nagy gondunknak kell lenni arra, hogy a lakosok természeti hajlamainak mily tájon mily foglalkozásmód felel meg legjobban; a talaj minősége, a termények sajátosságai mily foglalkozásnak kívánanak elsőbbséget; mily foglalkozás kecsegtet virágzó eredménnyel; mi emeli a produktív erőt, — szóval — hol, mi felel meg a nemzeti élet követelményeinek. — E két irányban tehát való s á g o s m a g y a r k u l t u r p o l i t i k á t kell követnünk. A nemzet ily fiainak számára vannak polgári, különösen pedig ipar- és egyéb u. m. bányászati, erdészeti, kohászati, kereskedelmi sat. szakiskoláink.

Ezeknek szervezése s fejlesztése körül a közel mult néhány évén át kormányunk sokat, elismerésre méltókat tett; itt-ott már örvendetes haladás koronázza is fáradozásait: de másrészt megkénytelenek vagyunk bevallani, hogy a kormány részéről megindult kezdeményezést, buzdítást, utasítást egyes vidékek még távolról sem karolták fel annyira, mint azt nemzeti jóllétünk multhatatlannal megkívánja. — Hazánk létjoga áll elő azzal a követeléssel, hogy iskoláink eme két nemét az állam, hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, sat. egyetértőleg, közös erővel, észszerűleg gondosan szervezzék, fejlesszék, virágzó állapotba helyezték: de másrésztől meg, hogy ezen iskoláknak annyi fáradozással és annyi anyagi áldozattal biztosított jótéteményeit, áldásait a lakosok teljes erejükkel párosult buzgalommal fölhasználni is törekedjenek, azt becsületesen megélhetésünk — követeli.

Ismeretes tulajdonságunk, hogy szeretünk a mult idők mostohaságával, elődjeink mulasztásaival, hibáival mentegedődni: pedig az imént rajzolt iskoláink szervezése s fejlesztése s így közművelődésünk és az ezzel karöltve járó jóllétünk körül az utóbbi években némely vidéken tapasztalható pangásnak, sílésnek oka nem az idők mostohasága, sem nem a kormány — mint sokan hangoztatni szeretik, — nem a tanügy sokféle ágazó részeit igazgató férfiak, sem nem a rendszer, hanem — valljuk meg őszintén — maga a műveltebb osztály, mely a hivatalos fölszólításokra, a hírlapi buzdításokra vagy nem hajtott, vagy ezen intézményeknek nemzeti életünkre való hatásosságát nem értette meg, — velük nem sokat törődött: elmulasztotta egyik fő kötelességet azok közül, melyekkel nemzete jóllétének tartozik, midőn ilyen iskolákat szervezni vagy az államkormány által szervezteteket a nemzet alsó rétegeivel megismertetni, megkedveltetni nem iparkodott; de még kik az intéző körök működéseinek célját megértették, fájdalom! azok is keveset vagy éppen semmit sem tettek!

Ki ragadjon tehát ki e téren nyilvánuló tespedésürkből, ki segítsen oktatásügyünk eme bajain, ha a mód-, alkalom- és eszközök-adtával a hivatottak az ügyet félvállról veszik és nem találkozik a sok között egy, ki környezetét a dermedtségből föl-rázva — tette ébresztené? — Nekünk e téren — jól gondoljuk meg — nincs mit halogatnunk: más művelt nemzetek azon az ösvényen, melyre mi csak mostanában léptünk, már jó rég elindultak; gyorsan, igen gyorsan kell haladnunk, ha azokat hamarjában utolérni nem is, legalább megközelíteni akarjuk. — Az utókor majd nem az idők mostohaságát, hanem bennünket fog okozni mulasztásainkért!

Iskoláink második nagy csoportját középiskoláink, — gymnasiumaink és reáliskoláink — nyitják meg. — Ezek célszerű szervezete, tanításmódjuknak milyensége nagy hatással van az első csoportba vett iskolák életerejének fokozására is: ezekben vetik meg ismereteiknek alapját az azokban működő tanítók. — Célszerű szervezetük fontossága azonban még szembe ötlőbb, ha meggondoljuk, hogy a középiskolákból kerül ki a nemzet ügyeinek vezetésére főhatást gyakorló — s így döntő — osztálya; ők nevelik nemzetünk műveltebbjeit; ők képesítik az ifju nemzedéket arra, hogy a főiskolákban szaktudományaikkal haszonnal foglalkozhassanak vagy azoknak bevégeztével magukat a szaktudományok művelésére sikerrel szentelhessék. — A középiskolák illetően rendeltetéséből eléggé világos, hogy az irányadó itt már nem lehet tisztán és kizárólag nemzeti, mint az alsóbbaknál: a műveltség, tudományosság nem egyedül nemzeti, hanem internationalis vagyon. — Midőn azonban ezeket mondjuk, nem mulaszthatjuk el annak ismétlését, mit fennebb a nemzeti szempontról az alsóbb iskolákról mondtunk, hogy azt középiskoláinknál sem szabad szem elől tévesztenünk.

Eme — csak ugy fővonásaiban ide vetett rajzból is világosan látható, hogy a középiskolák föladata a nemzeti életben a fontosnál is fontosabb: azért nemzeti érdekünk élénk szabta kötelelességeinknek egyik legfőbbike, hogy középiskoláink célra vezető szervezéséről lehetőleg legjobban és minél előbb gondoskodjunk.

Nagyon messze térnék célomtól, ha példákkal akarnám bizonyítgatni, hogy e kötelelességének fontosságát a mai kor minden művelt nemzetének minden kormánya nagyon érzi s annak megfelelni töle telhetőleg iparkodik; legyen elég csak ennyit mondanom: nézzük mit tesznek Európa irányadó nemzetei kivétel nélkül középiskoláik célszerű szervezése érdekében, — még azok is, melyeket századokra terjedő politikai és társadalmi küzdelmeik nem akadályoztak abban, hogy iskoláik szervezésének alapját már réges-régen megvessék, — mondom — tekintsünk csak ezeknek a középiskolákat mai nap ápoló gondoskodására s meglátjuk, hogy nekünk — ha azt akarjuk, hogy korunk irányadó nemzetei mellett a latban a mi szavunk is nyomjon, — még ha erőfeszítéssel is, — de meg kell tennünk

azt, minek teljesítésében elődjeinket a körülmények akadályozták; meg kell győződünk róla, hogy nem lehet közöttünk számba vehető helyet betöltő olyan, ki ne átallaná kiejteni azt, hogy a közoktatásügyi tárca országunkra elviselhetetlen terheket ró; mert nem szabad felednünk azt, hogy az iskolákba fektetett pénzzel — ma jobban mint bármikor — nemzeti életünk virágzását biztosítjuk s így az iskolákba fektetett pénz igen magas kamatra elhelyezett összeg!

Ez az általán mutatkozó szükségesség nálunk is gyakran magas hangon szólalt már meg: innen van, hogy alkotmányunk új életre ébredése óta nem volt országgyűlésünk, melyen vagy a kormány, vagy az orsz. képviselők egyike másika a középiskolák állandó szervezését s így a középiskolai törvény megalkotását ne sürgette volna. — Ma azonban már visszautasíthatatlan követeléssel lép föl: élénk tárva közoktatásügyi állapotunk bajait, a naponkint szaporodó szomorú tapasztalatokat s rámutat ama mélyen rejlő kóranyagra, mely nemzeti művelődésünk gyökerét rágja.

Közoktatásügyi kormányunk nem is tért ki e fontos kötelességének teljesítése elől: tett, alkotott, fölhasznált minden alkalmas módot rá, hogy alkotmánya minél tökéletesebb, hazai viszonyaink és a mai tudományosság fejlettségének minél megfelelőbb legyen, — és mindezekben a hervadhatatlan babér ernyedetlen buzgalommal gondoskodó közoktatásügyi miniszterünk, nm. Trefort Ágostoné, ki teljes tudatával bír annak, hogy e téren a tovább veszteglés több a visszaesésnél; ki átlátja, hogy sok, igen sok teendő van még hátra azon cél eléréseig, ahol a magyar általános szellemi képzettség az európai művelt nemzetekével egy színvonalra emelkedik. — Már pedig ezt akarnunk, erre minden erőnkkel törekednünk, mulaszthatatlan kötelességünk. Sajnos, hogy sajtóságos társadalmi viszonyaink oly akadályokat gördítettek nemes törekvése elé, hogy az ily égető szükség követelte középiskolai törvény mind ez ideig létre nem jöhetett! — Jellemző épen sajtóságos társadalmi állapotunkra nézve, hogy a középiskolai törvény megalkotását minden tanférfiu — még a felekezetiakat sem véve ki — sürgeti; a miniszter a tárgyalás halogatását a törvényhozó közegek méltóságával össze nem férőnek mondja: s mégis vannak olyan titokban működő erők, melyek közművelődésünk emelkedésének útjába akadályokat gördíteni merészselnek!

A most álló országgyűlés elé ötödizben és elmondhatjuk, társadalmi viszonyainknak mindig megfelelőbb, mindig jobb alakban került a középiskolai törvényjavaslat: ennek is vannak ugyan, de csak apróbb hibái, s hogyha azok a tárgyalás folyamán megigazíttatnának s úgy válnék törvénynyé, nemzeti művelődésünk emelkedésén kétségtelenül hathatósat lendítené.

Törvényhozó testületünk e javaslat tárgyalásánál közművelődésünk érdekében mélyen ható, igen fontos intézkedéshez fog: nem csoda tehát, hogy e javaslat szövegéhez már annyian

és oly sok oldalról hozzá szólottak. — S e hozzászólások oka nem lehetett csak beszélés-viszketeg vagy épen gáncsoskodás, hanem bizonyára az a nemes tudat, hogy itt nemzeti életünk, szellemi hatásosságunk emelése forog szóban: okadatolt tehát a sok fölszólalás, hogy a törvény netalán káros következményei a hivatottak hallgatásában ne leljék alapokukat.

Sok szépet létesíthet a theoria, de hasznosat és maradandót csak akkor, ha azokat a hosszú gyakorlat próbára teszi és a tapasztalat megfelelőknek találja: ez is egyik oka annak, hogy a középiskolai törvényjavaslatról tanügygyel foglalkozó férfiak, tanárok oly számosan — különösen az orsz. középiskolai tanár-egyesület keblében — hitfelekezetek, tanügyi és más napi lapok is nyilatkoztak.

Semmi sem tökélyetes az ég alatt: e törvényjavaslatnak is vannak hibái, miket megjavítani, azt sajátságos viszonyainkhoz lehetőleg legjobban alkalmazni céljuk épen ama fölszólalásoknak. — Vannak azonban e fölszólalások között olyanok is, melyekre a józan gondolkodó csak azt felelheti, hogy oly törvényt alkotni, mely egy nemzet társadalmi rétegeinek mindegyikét kielégíthetné, melynek egyik-másik cikkelyében egyesek képzelt jogaikat csonkítva ne látnák, — olyan törvényt alkotni lehetetlenség: a jó törvényt határozott elvnek kell átlengnie, mit az általános cél veszélyeztetése nélkül fölláldozni nem lehet; a közjó érdeke előtt tehát a nemzetest egyes részeinek engedniök, az adott körülményekkel megalkudniök kell.

Jóra törekvő, alapos fölszólalásokat meghallgatni, hasznosaknak mutakozó nézeteket elfogadni, azokat a törvénybe lehetőleg beleilleszteni; a javaslatot a bele nem tartozóktól megtisztítani, az minden lelkiismeretes törvényhozónak mulaszthatatlan kötelessége. — Minthogy pedig az ily fölszólalások nyilatkozatok — a képviselőházhoz benyújtott fölterjesztéseken kívül is — folyóiratokban, napi lapokban elszórtan jelentek meg, melyekhez az orsz. képviselő csak ügygyel-bajjal juthatna: célunk a középiskolai törvényjavaslatra megjelent észrevételeket összeállítani, alkalom adtán saját nézetünket is kifejteni s így a javaslat tárgyalásához minél több adatot szolgáltatni.

Az észrevételeket két részbe foglaljuk elsöbe az elvi, másodikba a tárgyi fejtegetést foglaljuk; nagyon rá férne ugyan e javaslatra még az is, hogy a törvény szavainak szabatossága követelte stilaris észrevételeket is megtegyük: ezt azonban az orsz. közoktatásügyi bizottság tagjainak böles belátására kell biznunk.

II.

A törvénynek tisztán kitüzött céljának kell lennie: hogy azt elérhesse, azt mondottuk csak az imént, hogy „a jó törvényt határozott elvnek kell átlengnie, mit az általános cél veszélyeztetése nélkül fölláldozni nem lehet; a közjó érdeke előtt tehát a

nemzettest egyes részeinek engedniök kell.“ — A jelen törvényjavaslat célja: sajáttságos társadalmi viszonyaink közepett különböző irányban fejlődött középiskoláink kormányzásának állandó rendezése és tanítása irányának — annyi próbálgatás után — lehetőleg egy irányú kitűzése; szóval ama határok nagyban kijelölése, melyek között ugy az iskolát fentartó hatóságoknak, mint magának az iskolai tanításnak is mozognia kell. — Természetesen — előre megjegyezzük — megadva iskoláink különféle nemeinek azt az önállóságot, hogy a kijelölt határon belül, de mindig a közös cél elérésének veszélyeztetése nélkül, sajátlagos körülményeikhez alkalmazkodva működhetnek közművelődésünk emelésének érdekében.

Kérdés: szükséges-e, helyes-e az, hogy összes középiskoláink állami főfelügyelet alá helyeztessenek, azaz hogy az állam-kormányának törvényben gyökerező főfelügyeleti joga oly hosszú idő után végre-valahára törvénnyel szabályoztassék? — Azután — középiskoláink alapításának s ezzel együtt az eléljük tűzött célnak egymástól oly igen elütő voltát tekintve — jogos alapon áll-e a törvényjavaslat akkor, midőn összes középiskoláinkat állami főfelügyelet alá venni törekszik?

Az első kettős kérdésre más nemzetek életéből igenlő, megtagadó példákat is hozhatnánk föl. — Ha azonban ama nemzeteknek politikai, társadalmi, nemzetiségi s hitfelekezeti állapotjukat is tekintetbe vesszük és így szerzett ismeretünket a mi politikai, társadalmi, nemzetiségi és hitfelekezeti állapotunkkal összevetjük, lehetetlen meg nem győződnünk róla, hogy e tekintetekben köztük és közöttünk a különbség igen nagy: lehetetlen meg nem győződnünk róla, hogy mi középiskolai ügyünk szervezésénél sem német, sem angol, sem francia, de még schweizi példák után sem indulhatunk: nekünk — jól felfogott nemzeti érdekünk mellett — iskoláink kormányzásának és tanításának módját saját állapotunknak megfelelőleg kell megállapítanunk.

Vessünk csak egy pillanatot iskoláink beléletére, azonnal számtalan ponton tűnik föl előttünk oly nyomorgás, mely meggyőz róla, hogy ily állapotban életerős működés lehetetlen; azonnal át kell látnunk, hogy ily állapot mellett a közművelődés emeléséről szó sem lehet, a tanítás meg — a legokosabban kidolgozott tanterv és legcélszerűbben megállapított tanításmód mellett is — csak sínlődik.

De nevezzük a gyermeket a nevével! Nézzük a debreczeni konventet! — Nem tagadható, hogy voltak e konventnek ugy idős, mint ifjabb tagjai között számosan, kik tanügyi tekintetben korunk színvonalán állanak, kik a mai kor tanügyi reformeszméiért lelkesülnek: de mit használ mindez, ha legüdvösb eszméik megtestesítésénél eléljük állítják a náluk ismeretes korlátolt anyagi helyzetet; ha lépten-nyomon mérlegelniök kell az

iskolát fentartó községre nehezedő terhet? — Ily állapot mellett remélhetjük-e, hogy a középiskolai tanításunk eredménytelenségéről naponkint fölhangzó panasz valaha megszűnhetik? Nem. Maguk a közművelődésünk érdekeinek helyes felfogására jutott reformatusok iparkodnak hitfeleiket meggyőzni róla, hogy annyi iskolát mint a multban — a köznevelés határozott kára nélkül — a jövőben már fön nem tarthatnak, ha csak nem akarnak autonomiájuk szárnya alatt oly iskolákat takargatni, melyek multjuk tekintélyéhez épen nem illenének: a most megosztott anyagi ereik csoportosítására kell tehát törekedniök, e követeléssel lép elejük a magyar nemzet érdeke, mit — mint a debreczeni konvent tanügyi munkálata mutatja — jó részt meg is értettek. A konventi albizottságnak 1878. május 22 - 25-kén végzett tanügyi munkálatára vonatkozólag már akkor mondotta az „Evangyéliomi Protestans Hetilap“: Csakis összes tanügyünket felfogó, felülről indított gyökeres intézkedés vezetheti nemcsak nagyobb egyezésre, hanem magasabb tökélyre iskoláinkat; hiába hangoztatjuk a divatos „versenyképes“ jelzöt, mikor a közép- és felsőiskoláról van szó, ha a partikularis szük érdekből indulva ki, a versenyképtelen iskolák száma szaporíttatik csak. Kevesebb iskola, de minden életkellékkel biró, ez lesz az irányadó s kell is, hogy legyen, különben kudarczot vallanak iskolai téren az egykor vezérlökként előállt protestansok.“ Nem felekezeti érzet tehát az, amit itt fejtegetünk: maguk a saját érdekeiket jól felfogott protestansok is e nézeten vannak.

Tudjuk mi azt jól, hogy a reformatusoknál az iskola az egyház keblére nőtt; dédelgetik hát még akkor is, ha tudják, hogy némi hibái vannak, mint dédelgeti a szerető anyai szív még azt a magzatját is, melynek hibáit nem takargathatja. De borzadjanak bár mennyire is meg, midön majd egy-egy iskolájuknak ajtaja végleg becsapódik, e gondolattal vagy megbarátkozniok vagy iskoláik rendezésére az eddigieknél még jóval többet áldozniok kell. A modern kultur-eszmék hangos követélései előtt tovább se ök, se más iskola fentartó hatóságok siketek nem lehetnek. Középiskolai szervezetünk állandó megalkotásának szükségességét ez is világosan mutatja.

Ha egy más oldalra pillantunk, ott látjuk a tanítás leple alá burkolt haza-, törvénysértő, a békés testvériesen együttélést veszélyeztető, idegen föld felé gravitáló, káros nemzeti üzemeket. Mindezek láttára a közművelődésünk emelkedését óhajtó — az állami főfelügyelet egyéb árnyoldalai mellett is — önkénytelenül az állam felé fordul, annak komoly fölléptétől várva és remélve tanügyünk szebb jövőjét, fölvirágoztatását.

A dolgok ilyenén álltában ha még arra is gondolunk, hogy hazánkban hány hitfelekezet és nemzetiség van; lehetetlen meg nem győződnünk róla, hogy az állam — a közművelődés veszélyeztetése nélkül — az ellenörzés jogát kezéből ki nem adhatja. Az állam a nemzet közművelődésének emeléséről gondoskodni

tartozik: e köteletségének pedig csak úgy tehet eleget, ha a tanügy minden mozdulatát folyton figyelemmel kísérheti. Az állami főfelügyelet rendezésének, tanításunk iránya közelebbi meghatározásának szükségességét bővebben fejtegetnünk fölöslegesnek tartjuk. Az érdek nélkül gondolkodóknak csak megnyugtatójukra szolgálhat az, hogy közoktatásügyi kormányunk komolyan hozzálát a tanításunk általános sikerét veszélyeztető hiányok, rendetlenségek és visszaélések megszüntetéséhez, melyek különféle jellegű középiskoláinknál — épen a célszerű törvény hiányában — oly nagy számmal mutatkoznak.

„Az állami főfelügyelet egyéb árnyoldalai mellett is, mondom épen előbb. Igen, — vannak, kik azért remegnek a középiskolai törvény megalkotásától, mert „az ugynevezett korszellem“ változó; juthatnak a kormányra oly férfiak is, kik a törvényen alapuló hatalmukat nemzetiségünket, tudományos haladásunkat veszélyeztető intézkedésekre használhatnák föl. Ezeknek először meg kell gondolniok azt, hogy a szóban forgó javaslat a felekezeti iskoláknak ad annyi önrendelkező jogot, hogy az ily lehető törekvés ellenében magukat megvédelmezhetik; azután, hogy az ily iskolai törvény nem olyan sarkalatos, hogy annak egyik-másik cikkelyét — ha a gyakorlat céltévesztettnek bizonyítaná — később megváltoztatni nem lehetne. S utóvégre is igazat kell adnunk az ily aggódóknak, de csak ott, hol a kormányrendszer absolutistikus. Nekünk pedig — ma elfoglalt állásunkból következtetve — attól nincs mit tartanunk. S föltéve, hogy valaha az a csapás is érhetne bennünket: akkor alkotmányos uton hozott egyéb törvényeinkkel együtt megszűnik iskolai törvényünk is.

Hogy a mi körülményeink között különféle jellegű középiskoláink sajátságaihoz alkalmazott — határozott értelmű törvényen alapuló állami főfelügyelet, alkotmányos kormányforma mellett semmiféle iskolánkra sem lehet veszedelmes, azt tanügyi állapotunkat behatólag ismerő ember őszintén nem tagadhatja. Hogy nálunk szükséges is, arról — a fennebb mondottakon kívül — elég meggyőzőleg szól majdnem százados tapasztalatunk. Mert — gondoljuk meg csak — minden politikai küzdelmeink dacára is, hol állanának most iskoláink s így hol a magyar közműveltség, hol a szoros értelemben vett tudományosság, ha az 1790¹/₁-ik évi országgyűlés nemcsak a XXVI., az erdélyi LVIII. és ezekkel összefüggő törvénycikkelyeket hozza meg, melyek az állam főfelügyeleti jogát csak általánosságban mondják ki; ha e század elején a „Ratio Educationis“ nemcsak a kath. és kir. iskolákra terjesztetik ki; vagy ha ezt elavulta után egy egészséges szervezet váltja föl, hanem az azon országgyűlés kijelelte alapon később a kormány törvényrel szabályozta volna összes iskoláink vezetésének és tanításának módját. Bizonyára fogalmunk is alig lenne sok olyan bajról, melyet tanügyünk terén manap — épen az akkori mulasz-

tások következtében — kénytelenek vagyunk tétlenül nézni a helyett, hogy a mételyező részt államtestünkből kimetszenők; mi is megértünk már arra, hogy elmondjuk: „Immedicabile vulnus ense recidendum est.“ E téren pedig fegyverünk más nem lehet, mint a világosan beszélő törvény.

Eljutottunk a középiskolai ügy törvénnyel rendezésének rhodusi pontjáig. A kérdés — jogos alapon áll-e a javaslat akkor, midőn összes középiskoláinkat állami főfelügyelet alá venni ipa. kodik? Mielőtt tovább mennék, kétszer is megállapodom nemcsak gondolatokba, hanem aggodalomba merültem: előttem közoktatásügyünk állandó rendezésének terén az a veszedelmes pont, mely e javaslatnak már négy testvérét hátrálásra kényszerítette: jó ideig vizsgálom mineműségét; míg végre neki bátorít az a tudat, hogy — hisz ez a javaslat nem olyan, mint a négy elődje volt, ez számított az azoknak utját szegte akadályokra és oly tulajdonságokkal lépett föl, melyek talán majd azt a visszariasztó pontot is engedékenyebbé teszik.

Induljunk tehát!

Csak néhány lépést előre s ott állanak a hitfelekezetek csapatai: ott leng magasan a reform. hitfelekezetek zászlaja az „1790/1. 26-ik törv. c.“ fölirattal; mellette szerényen az erdélyi 58. törv. cikkelybe kapaszkodó kath. autonomia s édes testvére, a magyar szerzetes-rendeknek ugyan méltóságos, de kissé túlszegénységet színlelő kérvénye; ott az erdélyi ágostai hitv. evang. egyház consistoriumának a tovább haladás ellen tiltakozó fölirata; látom, mint tolakodik előre a „Die deutsch-evangelischen Mittelschulen in Siebenbürgen und die denselben drohende Gefahr“ című röpiratnak alaptalanul vészharangot annyira kongató álnok szerzője, hogy azt még a nagy Németország is meghallja; s hogy e komoly képnek némi mosolyra indító háttére is legyen, az erdélyi szászok nevében ott sűrög-forog Bauszner Guido orsz. képviselő is, harsány hangon kiáltozva, hogy „az én népem felé közeledni ne merészeljete!“

De félre e komoly ügyben a képekkel: lássuk a valót!

Mielőtt tovább mennék, ismételten kifejezzük azon meggyőződésünket, hogy távolról sem élünk abban a hitben, hogy középiskolai ügyünk csak úgy emelkedhetik a tökéletesség lehető magas fokára, ha annak vezetésében minden szálat az államkormány tart gondviselő kezében, de — épen fentemlített sajtóságos viszonyainknál fogva — nem lehetünk pártolója e téren a teljes szabadságnak sem.

Ennek okodatolására — hogy az állami főfelügyelet szervezésének szükségességéről szóltunkban mondottakat ne ismételjük — csak egyet hozunk föl, az adminisztrationalis téren elég kézzel fogható bizonyítékaink vannak rá, hogy az állam a hitfelekezeteknek saját fölterjesztéseikből iskoláinak valódi állapotáról kellőképp meg nem győződhetik, mert azok — minden jóhiszeműség melletti is saját gyermeküknek kegyelmes birái; nemzeti egyetemes érdekünk pedig szigorú, részrehajlatlan bi-

rákat kíván, kiket csak az állami főfelügyelet rendezése teremthet meg. Azután nagyon szűkkeblű magyarázója az az iskolai autonomiának, aki úgy gondolkodik, hogy a tanítás terén eljárásuk fölött egyedül maguk az illető hitfelekezetek ítélhetnek; másnak is szavának kell lenni ahhoz, itt a közoktatásra főügyelő államkormányának, a kultuszminiszteriumnak és általa az ő megbizottjainak.

Bár miként forgatjuk is a dolgot, végre is át kell látnunk, hogy állami helyzetünk a burokratizmus és teljes függetlenség között egyességet kíván, oly egyességet, mely korlátozza a teljes függetlenséget, de kiszabja az állam rendelkezésének határát is.

„A közoktatásnak, különösen szervezeti kérdései, nemcsak nálunk, hanem az egész Európában s annak a közoktatás kérdéseivel már sokkal régebben államilag foglalkozó országaiban is, oly kevésé vannak tisztázva, s reájuk nézve a szellemekben oly kevés a megállapodás, hogy a törvényhozó minden nyomon, sőt már a kiindulásnál is elvi nehézségekre akad, melyeket közmegnyugvásra megoldani felette nehéz,“ mondja a törvényjavaslat okadatolása a 23. l. Ha ez Európa egyéb művelt államaiban is nehéz, mennyivel nehezebb nálunk az oly sokféle irányban fölmerülő követeléseket, az itt-ott teremtő okoknak nem épen tiszta színében előálló kívánalmakat kielégíteni úgy, hogy a szervezet mégis lehetőleg egyöntetű, az intézmény a köznevelésre hasznos és az állam főügyeleti joga — mit helyzetünkben kezéből ki nem adhat — kellőkép meghatározva legyen!

Nehéz földadat; nehéz különösen azért, mert nálunk az egyház és iskola kezdetüktől fogva egymástól elválhatatlan édes testvérek. Az uralkodó vallás idejében az állami intézkedések a katolikusoknál ama szoros viszonyt kissé meglazították, az újabb idejéig intézkedések csaknem megszakították s így a kath. középiskolák fokán a kettő egymástól már-már független: de a reformátusoknál még mindig mereven ragaszkodnak egymáshoz; — ők az iskolát vallásuk erős várának, egyházuk veteményes kertjének tartják; náluk az egyház és iskola egymást kiegészítő, célban és érdekekben egymást támogató szellemi hatalmak. — E tudat lelkesíti őket, midőn iskoláikra annyi erőfeszítéssel áldoznak; ez ragadja őket arra, hogy protestans tudományosságot hangoztassanak; s ezért — midőn a kormány iskoláik fölött főügyeleti jogát törvénytelen akarja rendezni — nem vehető nekik rossz néven, ha az az aggodalom támad bennük, hogy ezzel talán majd vallásügyeiket, felekezeti beléletüket is érinti.

Kifejezték aggodalmaikat, kimondották kívánalmaikat és azoknak lehető tekintetbe vételével új alakban áll előttünk ez a középiskolai törvényjavaslat.

Nem bocsátkozva azon kalászkodás szedegetésébe, melyek annak lennének tanúi, hogy a kormány — ha vallási dolgokban adott is a felekezeteknek engedményeket, a közoktatásügy rendezésében

zését s így a középiskolák fölött való főfelügyeleti jogát kezéből ki nem adta, — ki nem adhatta; csak néhány adatot említünk föl állításunk igazolására.

A magyarországi törvényhozásnak az 1548. évi orszgy. VI. VII. XII. törvcikkeitől kezdve találunk ide vonatkozó intézkedéseket, melyek azonban csak a vallás szabad gyakorlásáról, iskolák állíthatása és háborítatlan megtartásáról szólnak; sőt — a mi állításunk mellett szól — többször találjuk kimondva azt, hogy a hitfelekezetek „a grammatiká”-ig terjedő iskolát tetszésük szerint állíthatnak, de ha ennél magasabbat akarnak állítani, arra engedélyt az iskolák legfőbb felügyelőjétől, az „orthodoxus” (katholikus) fejedelemtől kérjenek. — Az 1712. évi 40-ik t. c., mely az ifjuság kiképzésének ügyével tüzetesen foglalkozik, a kormányrendeletek végrehajtásának ellenőrzését a kir. tanácsra (helytartó-tanács) bizza. Az 1715. évi 74-ik t. c. 1. §-a szerint „Az egyházi vagy világi ifjuság számára bárkik által alapított papnöveldeknek, nevelő- és tanintézeteknek (convictorium et collegiorum) felügyeletét s annak, vajjon az alapítványoknak elég tétetik-e, számadások vétele mellett megvizsgálását ő szent királyi felsége apostoli tiszteül és legfőbb hatalmául egyedül magának tartja fenn.” Miből világos, hogy a magyar királynak az összes nevelő és tanintézetek s azok alapítványai fölött — még pedig felekezeti jellegükre tekintet nélkül — gyakorlandó felügyeleti jog a később (1724-ben) föllállított helytartótanács kebelében szervezve is lön (I. Molnár Al. A közoktatás története, 261. l.).

Az 1722. évi dec. 2. orsz. ülésből a király elé terjesztett törvénytervezetek 105-ik pontja még a Bártfa városánál ágost. hitvallásu tanulók számára tett alapítványról is határozottan intézkedik. E törvénytervezetek alapján jött létre az 1723. évi 70-ik t. c. „Bárminemű kegyes alapítványokra felügyeletet és a számadások mellett megvizsgálását annak, vajjon az alapítványoknak elég tétetik-e, ő szent felsége apostoli tisztenél és legfőbb hatalmánál fogva, az 1715: LXXIV. t. c. erejével magának fentartotta;

és a királyi helytartótanács kebeléből némelyeket rendelend, kik a fönnbbiekre különös gondot fordítsanak.” (Molnár Al. 271. l.)

A protestansok, ha iskolai autonomiájukat sértve érzik, a bécsi és linci békekötésre s az ezeket becikkelyező 1608. évi 1-ső és 1647. évi 5-ik t. cikkekre — mint legfőbb erősségükre — szoktak hivatkozni. E cikkekben a vallás szabad gyakorlása biztosítottatik, de az iskolákról nem is szólnak.

E törvényből iskolai autonomiájukat úgy következtetik, hogy a vallásszabadságot biztosító bécsi béke, biztosítja egyszersmind számukra az iskolatartás és tanítás szabadságát is. — E törvénynek értelme sok surlódásra adott alkalmat, míg végre a király az 1729-iki országgyűlés befejezte után az azon törvény értelmére vonatkozó fölterjesztéseket Savoyai Eugen herceg elnök-

lete alatt összehívott miniszteri értekezletnek adván ki — az itt megállapított felfogás és magyarázat lőn irányadó, mely szerint: a vallás szabad gyakorlatához tartozik az, hogy a szülők gyermekeiket saját vallásuk tanainak ismeretére taníttathassák; e célra azonban elegendők az alsóbb iskolák, melyeknek tanfolyama legfőleg a grammatikáig terjed. — Ebből kitetszőleg a „grammatiká“-nál magasabb iskola megnyitására jogot csakis az államkormány adhat.

A kormány hasonló jogáról tanúskodik III. Károlynak 1733. márc. 7-ről a helytartótanácsához intézett rendelete, melynek utolsó pontja: „Postremo cum necesse sit, studia quoque Trivialia et reliqua in meliorem formam et ordinem redigere, hanc etiam materiam, in Regio hoc nostro Locumtenentiali consilio, primo quo fieri poterit tempore assumi, probe discuti et pertractari, ac demum cum voto et opinione ejusdem, fideliter Nobis referri volumus et mandamus.“ „Mintán szükséges az alsó (studia trivialia) és egyéb oktatást rendezni és jobb karba hozni, a helytartótanács e tárgyat is vegye minél előbb tanácskozás és alapos megvitatás alá s terjeszzen róla a király elé véleményes jelentést“

Ha oktatásügyünk rendezését egy lépéssel tovább követjük, ott állunk, hol az a királyi arbitrium köréből kilép és lesz az országgyűlés tárgyává. Eddig érvén nem állhatjuk kimondás nélkül, hogy az, ki „perpetuo duratura lex“-t emleget, ki békekötésekre hivatkozik, nem ismeri a parlamenti kormányforma mineműségét; megtagadja az országgyűléstől azt a jogot, mely szerint az régi törvényeket magyarázhat, kiegészíthet, változtathat, eltörölhet és az élet nem kodifikálható követelése értelmében helyettük újakat alkothat.

Az 1790—1. pozsonyi 26-ik t. c. 5. §-a biztosítja ugyan a magyarországi protestánsoknak szabad vallásgyakorlatukat, iskoláikra is terjedelmes jogokat ad nekik, de az államfőügyeleti jogot határozottan kiköti. Van tehát tényleges — a hosszú idő megerősítette traditionalis és van jogos protest. iskolai autonomia. Az első, a tényleges isk. autonomia, a kormányt abban, hogy az 1790—1. évi 26. t. c. intentióját meg ne valósíthassa, nem akadályozhatja.

A magyarországi protestánsok iskolai autonomiájának talpköve tehát az 1790—1. évi 26. t. c. 5. §-a. Itt e törvénycikkelynek csak második felét mutatjuk be: ez szól a kérdésben forgó ügyről; első fele különben is eléggé ismeretes már, mert a protestánsok többnyire csak azt a felét szokták citálni, ha autonomiájukról szólanak (l. Protestans Hetilap, 1880. 28. sz. 227. lap): „Rationem, Normam et Ordinem docendi atque discendi (Salva Altefatae Suae Majestatis quoad Scholas etiam hasce supremæ inspectionis uti promissum est, via Legalium Regni Dicasteriorum exercendæ potestate) ordinare, futuris semper temporibus liceat Evangelicis utriusque Confessionis, Coordinatione tamen literariæ institutionis erga demissam Statuum et OO. propositio-

nem per Suam Majestatem determinanda ad has perinde Scholas huc tamen haud intellectis Religionis obiectis, quae cuivis Religioni propria manere debent, extendenda.“ — Beöthy Zs. fordításában „A tanítás és tanulás módját, szabályát és rendjét (ezen iskolák iránt is ment maradván Ő Felségének, mint előre bocsátva van. az ország törvényes kormánysszékei által gyakorlandó legfőbb fölügyelői hatalma) megállapítani a jövőben mindig szabad leendő a két hitvallású evangélikusoknak; a rendek aláztatos fölterjesztése nyomán Ő Felsége által meghatározandó közoktatási rendszer azonban ezen iskolákra is ki fogván terjesztetni, sat.“ — Világosan kimondja ama sarkalatos törvény-cikkelynek ez a része nemcsak az állam felügyeleti jogát, hanem határozottan megmondja azt is, hogy a rendek aláztatos fölterjesztése nyomán Ő Felsége által meghatározandó — tehát a képviselőház fölterjesztésére jóváhagyandó — közoktatási rendszer a reformatusok iskoláira is ki fog terjesztetni.

Az akkori Karok és Rendeknek, az akkori kormánynak mulasztása, hogy az e törvényben említett „közoktatási rendszer“ (literaria institutio) meg nem alkottatott; a Ratio educationis megjelenése és az 1848. közvé esett kormányzásnak a magyar tanügy emelése iránt tanusított lanyhasága okozta, hogy már az 1790—1. évi 26. t. c. 5. §-ában megígért „coordinatio literariae institutionis“-t a mai kormánynak kell megalkotnia. — De mivel az eddig huzódott, abból még nem következik, hogy a kormány a „suprema inspectio“ jogát kezéből kiadta; csak a hosszú halogatás eredményének tulajdoníthatjuk, hogy a protestánsok — rájuk vonatkozó törvény hiányában — iskolai autonómiájuk terén a jogoson kissé túlmentek: iskoláik államfelügyelet alatt nem állottak; közoktatási rendszerüket — tehát azoknak igazgatás-módját és tantervét tetszésük szerint alkották. — Így jött létre az a traditionalis szokás, melynek alapját azon törvényben keresik, mely ezzel éppen ellenkezőt mond.

Igaz ugyan, hogy ama sarkalatos törvény lényege ellen — mellékes cél szem előtt lebegése nélkül gondolkodó — egy magyarországi józan protestáns sem tesz ma már kifogást; a százados gyakorlat, megszokás szentesítette szabádalomtól most mégis némileg meg kell vállalniok; hogy ez sokaknak nehezére esik, — könnyen érthető.

De másrészt meg örömeiket lelhetik e törvényjavaslat egyéb új engedményeiben; mert hogy a tanárképzés és képesítésnek elég engedékeny alapra fektetett jogát ne is említsük, mily autonomikus érzet olvashatná ki abból az 1790—1-ik évi 26. t. cikkelyből azt, hogy a hitfelekezeti tanárképesítő bizottságtól kiállított „tanárképesítő oklevelek az államiak érvényével bírnak s az így képesített tanárok ugy az állam rendelkezése és közvetlen vezetése alatti, mint a többi középiskolákban akadálytalanul alkalmazhatók?“ (Törvj. 70. §.)

Távrolról sem szándékom azokban a hitfelekezeti tanárképzőkben alkalmazható férfiaknak tudományos képességét kétség-

be vonni; azt az elkeseredett vitát sem akarom fölújítani, mely a tanáregyesület közlönyében e tárgy fölött a közel multban lefolyt; elég csak azt említenem, hogy — a személyes képességeken kívül — még igen sok, a felekezetek által alig megszerezhető kivétel szükséges ahhoz, hogy leendő tanárképzőik az államiakkal egy színvonalon állhassanak.

Megadja e javaslat a felekezeteknek mindazt, mit egy a mi sajátos helyzetünket szem előtt tartó törvény a szoros centralisatio és a particularismus határáig nem terjeszkedve közművelődésünk haladásának veszélyeztetése nélkül — megadhat: épen ezért el is mondták már e törvényjavaslatról sokan — és méltán — hogy a hitfelekezetek és nemzetiségek (erről alább bővebben) iránt nagyon is engedékeny; nem ok nélkül mutatta azt be (a Debreczeni Protestanslap, 1881. okt. 25. számában) egy testtől-lelkestől protestans tanférfi e szavakkal „Ismét van tehát egy törvényjavaslat az országgyűlés előtt s ez alkalommal . . . a protestansok határozott előnyére.“ — S mégis találkoznak protestans férfiak, kik még ezzel a törvényjavaslattal sincsenek megelégedve! — Valóban, mi se állhatjuk meg szó nélkül, ki kell mondanunk, hogy e törvényjavaslat a hitfelekezetek és nemzetiségek iránt nagyon engedékeny!

De nem azért mondjuk ezt, mintha szigorú centralisatiót tartanánk célszerűbbnek, sem nem azért, hogy a törvényhozó testületünk a törvényjavaslatot eme tulajdonaitól megfoszsza; egészen helyeseljük a javaslatnak azt az intentióját, hogy azokat „az 1790—1. 26. t. c. biztosította nevezetes jogokat nem megszojítani vagy éppen visszavenni, sőt más felekezetekkel s testületekkel és magánosokkal is megosztani, lehet a mai törvényhozás föladata.“ — Fölemlítjük azt csak azért, hogy kérhessük: hol áll e szabadelvű intézkedés mögött a reformátusokd ugyanerre az ügyre vonatkozó debreczeni legujabb intézkedésük? Azután meg ezt: látszik-e ebből ennek a törvényjavaslatnak a hitfelekezetekre vonatkozó részeiből a kultuszminiszternek az az ultramontánsága és törvénytelen eljárása, melylyel némely protestansok őt vádolni annyira szeretik? (Debreceni Protestanslap, 1881. okt. 25. 292. l.) Még tovább mennek és akad közöttük olyan is, ki kultuszminiszterünknek még magyar érzelmét is tagadja, midőn a képzelt veszedelem távoli sejtelmében így kiált föl: „Oh, de hát lelkesedni kellene tudni a magyarságért. — De erre igazán magyar szív kellene.“ (Protestans Hetilap, 1880. okt. 2.)

Ha meggondolják, hogy — ha e javaslat törvénynyé válik, hatalmas lendítője lesz a magyar közművelődés emelésének, terjedésének; ha a leendő törvény ily fontos rendeltetése fölött csak kissé gondolkodnak is, okvetetlenül e szavakra kell fakadniok: Isten bocsássa meg öseink bűnét, hogy ezt már régen ők nem tették; ha ezt meggondolják, kérdem, mondhatják-e még akkor is jó lélekkel, hogy „Hol más határozza meg az évfolyamok és osztályok számát, a köteles tantárgyakat, ezek terjedelmét és mértékét, a tanítókra nézve a tanórák számát, a tanárok illetékes

diját... ott megszűnt az autonomia (a fenn. lap. jul. 10. sz. 227. l.). — Nagyon — hogy egyebet ne mondjak — szükkeblü az, ki e törvényjavaslatot az autonomiára olyan veszedelmesnek képes tartani.

De hallom már az ellenvetést: Igen ám! de a protestans iskoláknak nemzeti, a szabadság lelkét fentartó hivatásuk van. — Mai kormányrendszerünk, mai állapotunk, nemzeti törvényhozó testületünk mellett erről is elmondhatjuk már, hogy: régi dal régi dicsőségről! S ha az a multban úgy volt — mit nem tagadunk — már csak azért is kell középiskolai törvény, kell a korlátolt állami felügyelet, kell fővonaláiban megállapított tanrendszer, hogy ne csak a protestans iskoláknak legyen ama nagy hivatásban részük, hanem — ha eddig nem lett volna — többi középiskoláinknak is.

Már fennebb említök, de — úgy látszik — nem fölösleges, ha ismételten hangsúlyozzuk, hogy mi — politikai, társadalmi, nemzetiségi és hitfelekezeti sajátságos helyzetünknel fogva — Európa egyik művelt államának tanügyi szervezetére sem támaszkodhatunk: nekünk saját viszonyainknak megfelelő középiskolai szervezetet és ezt biztosító törvényt kell alkotnunk.

De e törvény oly terheket ró ránk — mondják — miket egyházunk közös jövedelme és alapítványaink meg nem bírnak. Ehhez vágólag ugyan már fennebb is szólottunk, de itt még megemlíthetjük, hogy a felekezeteknek e tekintetben számot kell vetniök a haladottkornak hallgatással nem mellőzhető kívánalmaival s nem a tvjavaslattal, mert ez azoknak csak természetes szülötte. S ha akarják, hogy egyházuk a művelődés tényezői között az azt megillető helyet ezután is becsülettel betöltse: ha akarják, hogy egyházi és világi férfai a tudományosságnak folyton emelkedő színvonalán álljanak: meg kell elégedniök kevesebb középiskolával, — inkább kevesebb, de a mai kor követelményeinek megfelelő; — emeljenek eröik összevonásával a tudományok oly tempomot, mely ma büszkeségük legyen, az utókor előtt pedig haladásuknak dicsőségét hirdesse. — Csak így felelhetnek meg azon nemzeti fontos hivatásuknak, a mely körül a multban szerzett érdemeikre oly büszkék, — és méltán.

Ily gondolat villan át a magyarországi helv. hitv. ev. egyház főgondnokainak és superintendenseinek 1880. apr. 16-án kelt és a képviselőház elé terjesztett memorandumukon is; ilyen szellem lebegett a debreceni zsinat tanügyi munkálatát készítette férfiak fölött is.

A magyarországi protestansoknak az állami föfelügyelet rendezése ellen kifogásuk az 179⁰/₁ 26. t. c. alapján nem lehet: miről azonban a következő fejezetben a 57. §-nál is szólanunk kell. — Jogos kívánalmaikat a legujabb törvényjavaslat iparkodott kielégíteni s talán a megalkotandó törvény még jobban kielégíti: csak ne kívánjanak olyat, mi a szervezet egységét és így a törvénynek a közművelődés emelésére törekvő célját veszélyezteti (e kívánalmakról a következő fejezetben); aggodal-

maik egy részét pedig — úgy hiszszük — sikerült már itt eloszlatnunk; más részét eloszlatjuk még alább; és a többit eloszlatja majd a tapasztalat.

Az erdélyi ágostai hitv. ev. egyház consistoriumának az országgyűlés elé, 1880. ápril. 9-ről terjesztett kérvénye szintén az 1790° 1. 26. törv. cikkelyből indul ki; ez is elismeri a magyarországi protestans iskolák irányában az állami főfelügyelet rendezésének jogosságát, de már első pontjának végén épen e törvényből azt következteti, hogy „a maga rendén alkotott középiskolai tanrendszert . . . saját iskoláikban . . . saját cultur- és létfeltételeiknek megfelelőleg közvetíthetik (mi ez?) és foganatosíthatják.“ Ez magyarul szólna, annyit tesz: megengedjük nektek (kormány és képviselőház), hogy törvényt alkossatok, de abból mi csak azt tartjuk magunkra kötelezőnek, mi a mi „cultur- és létfeltételünkre“ hasznos!

Hol van itt az 1790—1. pozsonyi 26-ik t. c. 5. §-a „suprema inspectio“ és „coordinatio literariae institutionis?“ Vagy nem akarják észrevenni (hisz' hivatkozni rá) az 1790—1. kolozsvári 54. t. c. e. szavait: salvo circa illas superinspectionis iure, Majestati Regiae competente?“ Vagy — pedig ezt is fölhozzák kérvényükben — az 1868. 44. t. c. 26. §. „az állam törvényszabta felügyelete alatt“? — Erre az egyszerűvel az erdélyi evang. hitvallásuk is így felelhetnének: Hej paraszt! az más! Hisz nem egyez meg a mi culturfeltételünkkel!

Az ő culturfeltételük! Hát lehet egy ország más és más vallású lakóinak egymástól elütő közművelődési érdeke? — Nem. — Volt idő, midőn a magyarországi (ide értve az erdélyieket is, — hogy az ő szájuk ize szerint szóljak) protest. hitfelekezeteknek volt ily külön „cultur- és létfeltételük“: azt az időt azonban már rég átélték s azt hiszszük, hogy e cím alatt maguknak, ma már külön közművelődési érdeket tulajdonítani nem is óhajtanak s így azt a törvényt olyan „közvetíthetik“, foganatosíthatják értelemben nem is magyarázhatják.

Kormány-intézkedésekben az erdélyi iskolák szervezésére mutató nyomokat csak az 1614. (febr. 23.) medgyesi, az 1619. (maj. 5.) fehérvári, az 1624. (jun. 23.) fehérvári, az 1635. 1642—1656 között keletkezett törvényekben találunk.

Az erdélyi ág. hitv. evangélikusok autonomiajukat az 1691-ben országgyűlésileg is elfogadott Leopoldi hitlevélre alapítják, mely az ország alkotmányával együtt biztosítja a bevett négy vallásfelekezet szabadságát, templomait, iskoláit, mindenemű alapítványait és fejedelmi adományait, valamint általában az addig hozott törvények megtartását; az iskolákra nézve ebből több nem magyarázható ki, mint az, hogy iskolákat állíthatnak, azoknak birtokában háborgatva, zaklatva — mint előbb nem egyszer történt — ezután nem lesznek; azok bezáratásától tartaniok nem kell.

Egyebekre vonatkozólag álljanak itt Molnár Aladárnak az erdélyi ev. ref. hitfelekezetek iskoláira vonatkozó következő szavai: „A tanügyeket is, az országos törvényhozás alapján, maga a fejedelem kormányozta s rendszeren az ő, vagy helyettesének elnöklete alatt tartott fejedelmi tanácsban és egyházi közgyűléseken, (generalis synodus) hozattak az intézkedések. A fejedelmi tanács az egyházi közgyűlések fölött föllebbezési forumot is képezett s ennek határozatai is ott tárgyalatva erősítettek meg a fejedelem által.

Az 1653-iki országgyűlés, a még akkor fehervári collegium fölé papi és világi gondnokokat rendelt, kik az orthodoxus (kath.) fejedelem után felügyeljenek úgy az anyagi ügyekre, mint a tanításra.“ (A közoktatás története Magyarországon, 594., 595. l.)

Az erd. ág. hitv. evangélikusok az országgyűlés elé terjesztett kérvényükben többször kimondják, hogy az 1790—1. évi 26-ik t. c. 5. §-a rájuk nem vonatkozik: vonatkozik azonban az 1790—1. kolozsvári 55. t. c., az 1848. évi 7-ik és az 1868. évi 43. t. c., melyek szerint az állami felügyelet joga nincs föladván!

De nem is azért tulajdonít az erdélyi evangélikusok kérévénye a magyar protestánsoknak oly jogot, melyet azok maguk sem vindikálnak maguknak, hanem csak hogy a törvény világos szavainak csűrös-csavarása mellett bujkáló utakon saját célját annál jobban megközelíthesse. — Ezt bizonyítékokkal támogatnunk nem szükséges. — Mindnyájan tudjuk, hogy ők nem is — mint hitfelekezet — elégedetlenkednek, meg azt is, hogy ők se mindnyájan, hanem csak — a szászok. — Hisz hol van a hitfelekezeteknek nagyobb autonómiájuk, mint nálunk; hol élnek háborítatlanabbul?

Hanem a szászok vallás leple alatt nagy német cultur-érzelmeket rejtegetnek; csakis ily cultur-érzelmek szülhetnek olyan „Die deutsch-evangelischen Mittelschulen in Siebenbürgen und die denselben drohende Gefahr“ és hasonló röpiratokat, mint pl. dr. Heinze heidelbergi egyet. tanár és titkos tanácsosnak „Hungarica“-ja, csak ily kultur-érzelmek sugalmazhatják a „Siebenbürg. Deutsches Tagblatt“ higvelejű cikkiróit, midőn a német kultúra elnyomása miatt annyira jajveszékelnék; csakis ily kultur-érzelmek ösztönözhetik őket rá, hogy — az erdélyi ágost. evangélikusokat (?) elnyomással, megsemmisítéssel fenyegető barbar magyar kormánynak százados jogokat tönkretévő vakmerő törekvései ellenében Nagy-Németországnál kereszenek orvoslást, meg az „Allgemeiner Deutscher Schulverein“-nal irtó háborút üzentessenek a magyarországi tanügyet rendező kormány férfiaknak „örült állapotra mutató fix ideái“ (a fennebbi röpirat 63-ik l.) ellen!!

Láttuk fennebb, hogy az 1790—1. kolozsvári 54. t.-cz. a „suprema inspectio“-t az erdélyi hitfelekezeti iskolákra is kiterjeszti; lássuk még mit szól az ugyanazon törvény 64-ik cikkelyében kiküldött „rendszeres bizottság“-nak (deputatio regnicolaris literaria) „Systhema scholarum publicarum magni prin-

cipatus Transsylvaniae“ című munkálata: propria cuius religioni receptae addictorum constitutio — legibus patriis usuique innixa — poscit, ut earum scholae sine influxu aliorum dirigantur.“ — Ez nem teszi azt, hogy az erdélyi hitfelekezetek iskolái az ország kormányának hatáskörén fölül állanak, hanem biztosítja nekik az autonómiát oly értelemben, hogy ha „a rendek alázatos fölterjesztése nyomán Ő Felsége által meghatározandó (ma = jóvá hagyandó) közoktatási rendszer“-hez ők is alkalmazkodnak. — S végre is kitérhetnek-e az 1868. évi 44. t.-c. elől, mely „az állam törvényszabta felügyeleté“-ről világosan szól? Nem. — Hic Rhodus, hic salta!

Hivatkozik még a kérvény a pozsonyi 1790—1. évi 55. t.-c. e szavaira is: „collegiorum et gymnasiorum usu nunquam turbabuntur“, mit ennek a kérvénynek édes testvére — a gyöngébb bátyának támogatására sikra szállott — német röpirat így fordít: im Besitz ihrer Gymnasien werden sie niemals gestört werden. — Ugyan jámbor szászm! e felől ugyan alhatol; senkinek se jut távolról se eszébe, hogy gymnasiumaidtól megfosszson!

Az erdélyi ágost. hitv. evangélikusok kérvényének lényegével végeztünk! Van azonban e kérvénynek egy magyarázatos és illusztrált kiadása is. — Annál az első fejezetben rajzolt képcsoportozatnál ott láttuk az imént említett német röpiratnak szerzőjét is. E most tárgyalt kérvényt az adta ki gyönyörűséges, épületes rajzokkal. — A magyarországi tanügyi mozgalmakat folytonos figyelemmel nem kísérekre, úgy hiszük, nem lesz untató, ha azt a nagy! tanügyi politikust — ismerve azt a közmondást, hogy a madarat tolláról . . ., saját tollával és hangján mutatjuk be, még pedig egy kissé bőven: „Jedes gute Gesetz . . . muss mit seinen Vorschriften allein der Sache dienen, um deren willen es geschaffen wird, und nicht fremdartigen, ihm ferne liegenden Zwecken“ (10. l.) — „Es weist uns darauf hin, dass der Gesetzentwurf über die Gymnasien und Realschulen weniger in der Sache selbst die Gründe seines Daseins trägt, sondern vielmehr fremden, ausser ihn liegenden Zwecken dienen soll“ (14. l.) s hogy e rút gyanúsításait betetőzze, kimondja: „Ist's vielleicht Absicht, gerade protestantische, nichtmagyarische Mittelschulen damit dem Tode zu überliefern?“ (19. l.) Ki ily szemmel nézi a törvényjavaslatot, azt még azzal se lehetne kielégíteni, ha egészen neki adnók ezt a „bildungsarme Ungarn“-t. (17. l.) — Így dicsőítik hazájukat a külföld előtt ezek a mi jó szász honfiaink!

„Das sind die bedeutsamen siebenbürgischen Religionsgesetze . . . die die Alles verschlingende Gier der staatlichen Allgewalt mit einiger Aussicht auf Erfolg sich abwähren lässt“ (34. l.): szerinte az „Aussicht“ a németek elnyomása! Mily rút ráfogás!

„Dieser Entwurf eines Mittelschulgesetzes nimmt den Konfessionen ihr unbestreitbares Gesetzgebungsrecht über die

eigenen Mittelschulen und legt es in die Hände des Reichstags. Er vernichtet die jahrhundertalte Autonomie derselben mit einem Schlag und setzt an ihre Stelle die Allgewalt der Parlamentsmajorität.“ — Az 1790—1. pozsonyi 26-ik, erdélyi 53-ik t.-c. szerint tartoznak elfogadni a rendektől jóváhagyás végett Ő Felsége elé terjesztendő tanszervezetet: hol van itt a hitfelekezetek iskoláikra vonatkozó törvényhozói joga? Mit, hogy vallásügyeikre nézve megvan, senki sem tagadhat! Ez a törvény kilátásba helyezi a tanszervezet megállapítását, s az az ő iskoláikra is „kiterjesztendő.“ Az akkori kormány megalkotta ugyan az „Ordo studiorum“-ot; hogy ezt csak a kath. és ugynevezett „királyi“ iskolákra alkalmazta, az mulasztás volt, melyből azután kifejlődött a traditionalis százados szokás. — S milyen alkotmányos ország lenne az, melynek törvényhozó legfőbb testülete — nálunk a képviselőház — né lenne jogosítva az elődök mulasztásainak helyreütésére, vagy arra, hogy az oly törvényeknek, rendeleteknek, királyi kibocsátványoknak megváltoztatását, melyeket a kor, a tapasztalat és visszaélések az ország jóllétére károsaknak bizonyítanak, Ő Felségénél ajánlatba ne hozhatná?

Szerintük az iskolai autonomia megsértése az is, hogy — iskoláikról statisztikai adatokat kell fölterjeszteni; a tanterven teendő változtatást bejelenteni; az iskolai könyvek jegyzékét fölküldeni; hogy a tankerület főigazgatójának jogában van iskoláikat bármikor meglátogatni, a vizsgálatokon jelen lenni; a tanítás folyásáról meggyőződni; végre iskolai autonomia-sértés még az is, hogy a közoktatásügyi minister azt az iskolát, melyben államaellenes törekvéseknek nyomára, bezárthatja (mindez a 36. l.). — Igen, olyan törvényt szeretnének ők, mely szerint a kormánynak ne lenne joga rá, hogy meggyőződjék róla: vajjon egyik-másik felekezet vallás-autonomiájának megközelíthetetlen bástyái közé vonultan nem működik-e iskoláiban a haza közös jóllétének veszélyeztetésén. Ha a tvjavaslat nyíltan kimondja, hogy vannak ily középiskolák; bizonyosan nem mondja alaptalanul. Hát csakugyan oly barbárrá szeretnék az erdélyi ág. hitv. evangélikusok nevében a szászok ezt a türelmes Magyarországot, az ő szeretett hazájukat tenni, mint a milyennek Nagy-Németország előtt naponkint festik? Jól tudjuk ugyan, hogy a törvénynek ily intézkedése sem ment meg bennünket attól, hogy némely iskolában nagy-német érzelmeket ne ápoljanak, de legalább némileg utját szegi annak, hogy államaellenes állításoktól terhes könyveket használjanak. Nem a vallásautonomia korlátozása az, mire e törvény törekszik, hanem az, hogy a közoktatásügyi kormány az ilyen iskolákat vakondok-utaikon követhesse. A javaslat ellen tett oly kifogásokra bizony mi is elmondhatjuk, hogy „vestigia terrent,“ — magyarul — az ily kifogások alul már csakugyan kilátszik — a lóláb!

„Welche zwingende Gründe sind es denn, welche die be-theiligten Kreise dazu treiben, die Bestimmungen der sieben-

bürgischen Religionsgesetze umzustossen?“ (40. l.) — Qui bene distinguit, bene docet. Nem vallástörvényt akar e javaslat megsemmisíteni, hanem oly iskolai törvényt hozni, melynek megalkotását a régiek elhanyagolták! S hogy ez mennyire szükséges, a mondottak után s a törvényjavaslat indoklásának (27. l.) elolvasása után bizonyítgatnunk egészen fölösleges.

„Was in Deutschland . . . sich erprobt, das führt die evangelische Kirche in ihren Mittelschulen ein. Ihre ganze Schulgesetzgebung, ihre Lehr- und Unterrichtsordnung, ihre Erziehungsgrundsätze und Lehrmethode: das Alles wurde geschaffen unter dem Einflusse dessen, was die Wissenschaft und Erfahrung anderer Kulturländer zu Tage fördert.“ (47. l.) — Épen ez a baj! Van nekünk közoktatásügyi kormányunk, és elég okosak is vagyunk rá, hogy saját állapotunkhoz alkalmas tanrendszert állítsunk össze: alkalmazkodjunk tehát ahhoz!

„Véglegesen bezáratni rendelt iskola vagyónáról és alapítványairól, a mennyiben az alapítók vagy jogutódaik azokról az iskola megszűnése esetére nem rendelkeztek, az illető felekezeti vagy törvényhatóság meghallgatása mellett, a vallás- és közoktatásügyi minister előterjesztésére és az 1790-1: XXIII. t. c. szem előtt tartásával ugyanazon felekezet vagy törvényhatóság közoktatási céljaira, ő felsége rendelkezik“ (91. §.) — A javaslatnak e lehető legszabadelvűbb eljárása — a nevezetes erdélyi politikus eszejárása szerint — „wird gewiss in ganz Europa unbegreiflich erscheinen“. (55. l.) — Hát nem egyez-e meg ez a pont teljesen azzal az 1790/1. kolozsvári 54. t. cikkely, mely az erd. ág. hitv. evangélikusok vallás-autonomiájának sarkköve; melyre kérvényükben ők maguk is hivatkoznak s melynek épen az alapítványokra vonatkozó szavai ezek: „piae foundationes ad mentem et intentionem fundatorum administrabuntur et cum fundationibus aliarum religionum non commiscebuntur; salvo circa illas superinspectionis jure, Majestatis Regiae competente.“ — Nem vág ide az ugyanazon törvény 64. cikkelye is? Azt akarnák talán, hogy az iskola bezáratása esetében annak vagyónát — hálás jutalom fejében — legalább is az „Allgemeiner deutscher Schulverein“-nak adományozhatnák?!

S hogy milyen szép fogalma van ennek a nagy hazánkfiának alkotmányos kormányformánk- és kormányférfiainkról, meg a magyar országgyűlés férfairól, mondja meg ő maga: „Die Anschauungen dienen dazu, um die Willkür einer ewig wechselnden sogenannten (!) parlamentarischen Mehrheit zu vergötern, die da sagt: „Das Recht bin ich!“ Und wär' es doch wenigstens immer die wirkliche Mehrheit, wär' die Vernunft, die Gerechtigkeit aus dem Volke, welche sich hinaufsetzt auf den Thron der staatlichen Unfehlbarkeit und Allgemacht. Aber wie oft ist es nur die Minderzahl, die Unvernunft, die blinde Leidenschaft und Ungerechtigkeit, welche ihre Armseligkeit mühsam unter dem Purpurmantel der schrankenlosen Staatsgewalt zu

verhüllen sucht.“ (56. l.). Mondja még valaki, hogy Magyarországon nincs a legnagyobb sajtószabadság, mikor az ilyen hazugságok terjesztőjének már rég Vácott kellene a nagy-német birodalmi eszmék fölött elmélkednie?!

„Die beabsichtigte Regelung des Mittelschulwesens.... droht bedeutende Gefahr der gesetzlichen Autonomie,... der Blüte und dem Bestande der evangelischen Landeskirche A. K. in Siebenbürgen.“ (62 l.). Esze ágában sincs! Vallásra nem is vonatkozik!

Egy örült rögeszméjének tartja azt, hogy a magyarság terjesztésétől lehet várni az állam erősbülését is; nagyon boszantja az, hogy Magyarországon a magyar az uralkodó elem: „Der Verwirklichung dieser Idee einer allgemeinen Magyarisirung.. wird von den magyarischen Volksgenossen dieses Staates ihre ganze Begeisterung und politische Thatkraft gewidmet. Unter dem Alles bezwingenden Einfluss dieser Idee stehen ebenso die Akte der Gesetzgebung, wie die Massregeln der Regierungsgewalt. Diesem Phantom zu Liebe werden allenthalben, auch in den urdeutschesten Städten, die deutschen Theater ausgerottet; werden die Volksschulen mit dem Ballast des magyarischen Sprachunterrichts beladen und soll jetzt Handel und Verkehr gewaltsam magyarisirt werden. Diesem Phantom zu Liebe wird das bestehende Sprachengesetz von Staatsbehörden einfach ausser Gebrauch gesetzt; empfängt jeder Deutsche, Romäne, Serbe, und Slowake alle behördlichen Zuschriften und Erlässe nur in magyarischer Sprache und werden durch dieses ungesetzliche Verfahren dem Volkswohlstand unsägliche Wunden geschlagen. Dass auch der Gesetzentwurf über die Mittelschulen in einer seiner wichtigsten Bestimmungen die Aufgabe hat, nicht so sehr der Förderung, der Bildung und der Hebung des Schulwesens zu dienen, als vielmehr mitzuhelfen an dem allgemeinen Magyarisirungswerke, das ist für denjenigen, welcher in dem ministeriellen Motivenbericht auch zwischen den Zeilen zu lesen versteht, kein Geheimniss.“ (63. 64. l.).

„Und darum, wenn man solche Dinge liest und hört, muss jedem selbstbewussten Menschen, der ein Gefühl hat für den Werth und die Würde des eigenen Volksthum, die Zornesröthe in das Antlitz steigen! Wie? Unsere magyarischen Mitbürger sollen die Herren sein in diesem Lande, und die übrigen Völkerschaften nur die Diener, die Unfreien, die Sklaven gar, die sich alles müssen gefallen lassen!?.... Und ein Staat, wo solche Grundsätze im Parlament nach Verwirklichung ringen, will ein freier Staat, ein Rechtsstaat sein? Ein solcher Staat will auf eine dauernd friedliche, gedeihliche Entwicklung hoffen? (67. l.) — Hát arra, hogy egy nemzetet benn ócsárolja, a nemzetiségeket lázítja, künn ily szégyenletes szinben tüntet föl valaki bennünket, - nem volna az államügyésznek egy paragrafusa?

Keményen ki kell az ellen hogy a tanárképesítő vizsgálatot magyar nyelven kell tenni (71. l.); a nagy reményekre jögo-

sító szász ifju a tudományok éltető tejét nem szívhatja már ezután édes anyja emlőjén — an den deutschen Universitäten (72. l.) — pedig a javaslat megengedi, hogy bármely tanárjelölt 3 évet külföldi egyetemen végezhet; s hogy nemzeti tudományosságunknak se maradjon adósa, fitymálva beszél tanárképző intézeteinkről, egyetemeik tanárainak tudományosságáról (72. l.) S végre, hogy alaptalanul és rosszlelkűleg kongatott vészharangjára koronát tegyen így végzi: „Darum ist unser Schlusswort: Vertagung des Mittelschulgesetzes. Geschieht sie nicht, so droht für Ungarns Recht und Kultur eine Gefahr... Eine Verhandlung des Mittelschulgesetzes gegenwärtig im Abgeordnetenhaus in Pest, wäre den deutschen Universitäten im Ausland und den deutschen Mittelschulen im Innland gegenüber die beklagenswertheste Fortsetzung der Deutschenhetze.“

Hogy az ügy eldöntésénél az ily embernek szava számba vehető-e s hogy az erdélyi ág. hitv. evangélikusok kérvényének az ilyen kommentár használ-e: arra a szót vesztegetnünk teljessen fölösleges.

De van ám ennek a két testvérnek még egy hozzájuk méltó unokaöccse is! Méltatlanok lennénk iránta, ha rokonai mellett őt be nem mutatnók. Becsületes nevén: Bauszuern Guido orsz. képviselő indítványa a gymnasiumi és reáliskolai oktatásról szóló törvényjavaslathoz.

Hogy a fentebbieken fölháborodásunk kissé lecsillapodjék, az „Egyetértés“ derék „Tanügyi rovat“ vezetőjének adjuk át a szót, ki e gyöngye szülöttét annak színről színre bemutatása után a lapnak 1882. évi jan. 1. számában így ismerteti:

„Az 1868-diki 43. t. c. 14-ik §-ánál és kivált az 1791-diki erdélyi 56-ik törvénycikknél fogva a jelen törvény a középiskolai tanárok kiépítéséről szóló fentebbi V-ik fejezete az erdélyi hitfelekezetek által fenntartott nyilvános gymnasiumokban és reáliskolákban való tanárookra annyiban nem terjed ki, a mennyiben ugyanazok kizárólag csak saját hitfelekezetök a jelen törvény hatályba lépte idejében tényleg fennálló nyilvános középiskoláiban akarnak alkalmaztatni. Ezen tanárokat az erdélyi hitfelekezetek, középiskolai tanárképző intézetek hiányánál esetében is, saját hatáskörükben képesíthetik. Azonban képesítő vizsgálatra bocsáthatók itt is csak oly egyének, kik kimutatják, hogy a középiskolai tanfolyam elvégzése után hazai, vagy külföldi egyetemen vagy műegyetemen négy éves főiskolai tanfolyamot végeztek és azon kívül legkevesebb egy évet gyakorlatilag középiskolai tanítással töltöttek. Az állami felügyelet gyakorolhatása végett az erdélyi hitfelekezetek kötelesek a tanárképzés módját és rendszerét, valamint a képesítő vizsgálatok beosztását és a tanárvizsgáló bizottságok szervezetét a vallás- és közoktatásügyi miniszternek bejelenteni, ki a szintén eleve bejelentendő képesítő vizsgálatokra egy vagy két egyént küld biztosul. Az erdélyi hitfelekezetek az általuk tartandó illető képesítő vizs-

gálatok nyelvét ámbár maguk határozzák meg, de azon esetben, ha ez nem a magyar, a magyar nyelvnek és irodalomnak mindenestre a képesítő vizsgálat tárgyai közt kell lenni, s pedig az illető kötelező ismeretek mértékét a magyar nyelvtan és irálytan, valamint a kiválóbb magyar írók legfőbb műveinek ismerete és a magyar irodalom fejlődési menetének áttekintése képezik. A magyar nyelv és irodalom nem magyar tannyelvű középiskolákban való tanítására pedig csakis oly tanárok alkalmazhatók, kik e két tantárgyban hazai egyetemen szervezett tanárvizsgáló bizottság által képesítették. Ha az erdélyi hitfelekezetek a jelen törvény hatályba lépte idejében tényleg fennálló nyilvános középiskoláik között algymnasium vagy alreáliskola, főgymnasiumba, vagy főreáliskolába, vagy pedig gymnasium reáliskolába, vagy reáliskola gymnasiumba alakították át, azért az illető középiskola nem új tanintézetnek tekintendő, illetőleg az abban alkalmazandó tanárok képesítése szintúgy a jelen szakasz szempontja alá esik.

A szászok tehát középiskolai tanárképző intézet hiányának esetében is akarnak tanárokat képesíteni, a képesítő vizsgálat nyelvének pedig nem akarják a magyart elfogadni. Milyen jognál fogva követelnek maguknak ilyen különállást, s hogyan képesíthetnek tanárokat tanárképző intézet nélkül? Mindkét kérdésre megfelel az indokolás.

Az indítványozó szerint az 1791-iki erdélyi 55-ik törvénycikknél fogva az Erdélyben való hitfelekezetek által fenntartott középiskolákra nézve az államnak absolut semmiféle főfelügyeleti joga nincs, mert az említett t. cikk kimondja, „hogy az egyes vallásfelekezetek rendjei a tényleges birtokában levő és a jövőben bármikor szabadon felállítandó kollegiumok és gymnasiumok használatában soha sem fognak zavartatni.“ Az állam csak azt a felügyeleti jogot tartotta fenn magának, hogy „a kegyes alapítványok az alapító akaratának és szándékának értelmében fognak kezeltetni és más vallásbeli alapítványokkal össze nem elegyítettetni — a királyi fenség azok fölött főfelügyeleti jogának fenntartásával.“ Az indítványozó még is kész „a szoros jogi álláspont határozott fenntartásával“ az absolut autonomiából egyet-mást engedni, csak a tanárképesítés kérdésében nem, minthogy ez az erdélyi szászokra nézve életkérdés. Az erdélyi szászok ugyanis tanárképző intézetet nem állíthatnak, tanárjelöltjeik tehát magyar egyetemen szervezett vizsgáló bizottság előtt magyar nyelven volnának kénytelenek vizsgálatot tenni, úgy, hogy külföldi egyetemeket nem látogathatnának. Ennek az volna a következménye, hogy:

1) a szaktudományos kiképzésükre megszabott idő tetemes részét magyar nyelv tanulmányokra kellene fordítaniok;

2) a szász középiskolák annak köszönvén jelességüket, hogy a tanárjelöltek elejétől fogva mai napság német egyetemeken

képezték ki magukat, ezentúl, a helyett hogy haladnának, mindinkább sülyednének.

Ime a jogi kérdésre való felelet, melynek első részéhez nincsen szavunk. Ha az erdélyi privilégium történeti tény volna is: merő képtelenség ilyen kiváltságok fenntartása mellett modern államot alkotni. Ezt elismeri az indítványozó is, midőn az egész autonomiáról a tanárképesítést kivéve egyszerűen lemond. Ami a tanárképesítést illeti, nem szólunk arról, hogy az indítványozó a szász középiskolákat (oly magas polcra helyezi; nekünk erre vonatkozólag más nézetünk van; azt is mellőzzük, hogy miképen nyilatkozik, igaz, hogy csak a sorok közt, s magyar főiskolákról. Részünkről azt hisszük, hogy az állam jogosan követelheti, hogy polgárai az állam hivatalos nyelvén értse- nek s nem tartjuk oly szörnyű lehetetlennek, hogy a szász tanárjelöltek becsületesen tanuljanak magyarul beszélni, úgy hogy vizsgálatot is tehetnek magyar nyelven, a nélkül, hogy németiségükön csorba ejtetnék. Nem kénytelen-e a magyar tiszt német nyelven tiszti vizsgálatot tenni, pedig Magyarország Ausztriával szemben mégis más helyzetben van, mint az erdélyi szász nemzet Magyarországgal szemben. A törvényjavaslatnak különben szerintünk nem az az intenciója, hogy a szászoknak lehetőleg tegye a német tanárvizsgálatot, hiszen bizonyos föltételek alatt, melyet a szászok is hajlandók teljesíteni, az állam elismeri a külföldi oklevelet is. De hogyan akarnak a szászok tanárokat képesíteni, ha tanárképző intézetük nincsen, ? Erre megfelel az indokolás második része, mely oly kuriózum, hogy szó szerint közöljük:

„A fennforgó törvényjavaslat szerzői úgy látszik azon nézetből indulnak ki, hogy a középiskolai tanárképesítő bizottságok vizsgáló tagjainak az illető tudományokkal, mint szakjokkal foglalkozó egyetemi vagy főiskolai tanároknak kell lenniök. De ezen nézetet a gyakorlat Poroszországban s tehát azon államban cáfolja meg, a hol a középiskolai ügy tudomásilag a fejlődés oly magas fokát érte el, mint a jelen kor semmiféle más államában. Ott a középiskolai tanárképesítő bizottságok az 1872. október 15-én kelt vizsgálati rend 5-ik szakaszánál fogva a következő tagokból állanak: az illető tartományi iskolai főhatóság megbízottja mint elnök, továbbá 2 kormánybiztos, 1 szeminárigazgató, 1 szeminártanár és 1 gymnasiumi vagy reáliskolai tanár. Miután pedig Poroszországban szeminárium alatt semmi más nem értendő, mint népiskolai tanárképző intézet... világos, hogy a porosz középiskolai tanárképesítő bizottságok tagjai az elnökön és a 2 kormánybiztoson kívül teljességgel nem egyetemi vagy főiskolai tanárok, hanem kivétel nélkül a középiskolai tanárok kategóriába sorozandók.“

Az indítványozó nem éri be Poroszország példájával, hanem Poroszország példáját saját belátásából merített okokkal igazolja. Szerinte a tanárképesítő vizsgálat kettős célja, kitudni,

vajjon a tanárjelölt megszerezte-e a szükséges ismereteket s bir-e elég paedagogiai képzettséggel. „A tudományos mozzanat megvizsgálására kétségkívül rendes középiskolai tanár szakképzettsége tökéletesen elegendő.“ A neveléstani mozzanat megvizsgálására középisk. tanárok gyakorlati jártasságuknál fogva mindenesetre sokkal alkalmasabbak egyetemi tanároknál.

Nem tudjuk, felültették-e a képviselő urat, vagy pedig Németországban szerezte-e a paedagogiai képzettségét. Ez utóbbi esetben úgy járt, mint nem egy százsz középisk. tanár, ki kitünő egyetemekről gyarló tanárként jött vissza. Paedagogiai elméletével különben szóba sem állunk. de kijelentjük:

a mit Poroszországról mond, abból az általa feltüntetett értelemben egy szó sem igaz.

Mert igaz ugyan, hogy létezik egy 1872. október 15-én kelt vizsgálati rend s ennek egy ötödik szakasza, melynek tartalmat megközelítőleg reprodukálta; az is igaz, hogy ezen rend II. fejezetének czíme: középiskolai tanítók vizsgálata (Prüfung der Lehrer von Mittelschulen), de aznem igaz, hogy ezek a „Mittelschulen“ a mi középiskoláinknak felelnek meg. A mi középiskoláink Németországban „höhere Schulen“, a német Mittelschulen pedig sajtáságos neme a felső elemi, a polgári iskoláknak. Ha Bausznern igazán látta volna azt a rendeletet, akkor tudná, hogy teljes címe: Prüfungsordnung für Volksschullehrer, Lehrer von Mittelschulen und Rektoren, s tudná, hogy a Mittelschulen-t így definiálja maga a miniszter:

„Unter dem Namen von Bürger-, Mittel-, Rector-, höheren Knaben- oder Stadtschulen sind bereits gegenwärtig eine beträchtliche Anzahl von Unterrichtsanstalten vorhanden, welche einerseits ihren Schülern eine höhere Bildung zu geben versuchen, als dies in der mehrklassigen Volksschule geschieht, anderseits aber auch die Bedürfnisse des gewöhnlichen Lebens und des sogenannten Mittelstandes in grösserem Umfange berücksichtigen, als dies in den höheren Lehranstalten regelmässig der Fall sein kann.“

Ha pedig ez az idézet sem győzné meg a képviselő urat, s az illető rendelet nem esnék keze ügyébe, megemlítjük még, hogy ezen „Középiskola“ VI. (I) osztályában a német nyelv tanterve ekkép határozott meg:

„6. Klasse. 12 Stunden. Die Schüler lernen die Laute und ihre Zeichen in der Deutschen Schreib- und Druckschrift kennen und werden im Lesen soweit gefördert, dass sie kleine zusammenhängende Stücke ohne Stocken langsam vorlesen können...“

Képzelnék, hogy ezen fölfedezés némi zavart fog előidézni Bausznern indokolásának gondolatmenetében. Ő már oly szép elméletet állított fel a hatalmas porosz példa igazolására! A mi pedig az elméletben hibás volt, azt igazolta a maga részéről a példa! Most vége a példának. Mert kitünik, hogy a porosz vizsgáló bizottság valóban azokból áll, a kik a jelöltet tanították, a

szeminárium igazgatójából, tanárából s egy még némileg felsőbb személyiségből — gymn. vagy reálisk. tanárból. A gymnasiumi és reálisk. tanárjelölteket Poroszországban is rendszeresen csakis egyetemi tanárok vizsgálják; középiskolai tanárok vagy igazgatók csak elvétve, úgy mint nálunk, fordulnak elő a bizottságban. S ezt nem tudta a képviselő ur, ki egy hatalmas, terjedelmes, gondosan indokolt indítványt akart kidolgozni!

A porosz fölfedezés annyira lelkesítette a képviselő urat, hogy függelékben egy indítványt mellékel, mely a tanárképesítő-intézet nélküli tanárképesítés jogát az összes magyarországi hitfelekezetekre akarja kiterjeszteni. Nem hiszszük, hogy a bárbar magyarok e csalétekkel megfoghatók volnának. Nem, mi ebben csak Poroszország példája után akarunk indulni.

Ha ezen „indokolt indítvány“ után középiskolai törvényjavaslatunkat olvassuk, körülbelül mi is azt kérdehetnők; minek az egész szász indítvány? A törvényjavaslatnak ezen szakasza oly furcsán van stilizálva, hogy minden felekezet tulajdonképen ezentúl is teheti, a mit akar, Mert: a törvényjavaslat kimondja, hogy csak vizsgált tanár működhetik középiskolában; a vizsgáló bizottságot az állam szervezi; de a felekezetek is szervezhetnek tanárképző intézetet, tanárvizsgáló bizottságot; azonban csak bizonyos feltételek alatt; ha e feltételeket nem teljesítik, akkor — — milyen utómondatot vár az olvasó? Kétséggkívül azt: akkor nem képesíthetnek tanárokat; a törvényjavaslatban azonban az áll: „a mennyiben azonban a hitfelekezetek tanárképzése és képesítés módja a fentebbi feltételeknek meg nem felel, az általuk saját hatáskörükben képesített tanárok csakis saját felekezeti középiskolákban alkalmazhatók.“ (70. §). Bauszner Guido indítványa szükségtelen. Meg nem felelő tanárképzőt a szászok is fognak állíthatni középiskolai tanárokból. S erre azután nem kell jogi alap 1791-ből, példa Poroszországból, s paedagogiai elmélet az erdélyi szászok szószólójának fejéből.

De tanügyi állapotunk bővebb illusztrálására hadd mutassunk még be egy-két csodabogarat a fennemlített dr. Heinze heidelbergi egyetemi tanár és titkos tanácsosnak „Hungarica“ című vádleveléből: „Ez a munkában levő törvényhozási mű (t. i. a középiskolai törvényjavaslat) hivatva van arra, hogy zárát képezze ama hatalmas a nem magyarok denationizálására alkotott gépezetnek.“

„Mindennap, reggeltől estig, a magyarok legokosabbjai és legtevékenyebbjei arra vadásznak, hogy süthetnek ki itt vagy amott ürügyet arra, hogy nem magyar polgártársaiktól elraboljanak valamit nemzeti jogaikból és birtokaikból.“ — Alább: „Az összes természetellenes állapotok között Európában, melyek a küszöbön álló küzdelmekben átalakulásra várnak, a legégbe kiáltóbb azon erőszakosság, melyet a magyarok kis népe csakis azért, mert ez idő szerint övé a hatalom, azon többi nemzetségeken elkövet, melyek kétszer oly számosak mint ő, s kulturá-

ban és művelődési képességben magasabban állanak.“ — S végre „a politikai föllépés (t. i. a németeké ellenünk) a magyarok érdekeny és heves vérü jelleme mellett csak olajat öntene a tüzre. — Aki most segíthet, az Magyarország királyi felsége. — Parancsoljon végre a császár Bécsben „megállj“-t a magyarok öngyilkos üzelmeinek. — S az az ember, aki mind ezt a jogtalanságot titokban kifőzte és végrehajtotta . . . a magyar miniszterelnök — Tisza!“ — Nem kell mondanunk, hogy az ilyen féie magyar dicsőítéseknek! szálai honnan huzódnak át Nagy-Németországba.

Menjünk át az erdélyi róm. kath. egyházra. — Ez is autonomikus egyházmegye még pedig — ha a reformatio előtti idejét nem is tekintjük — ott találjuk azt biztosítva az 1691-ben az országgyűlésen is helyben hagyott Leopoldi hitlevélben. — Lásuk ezen egyház iskoláinak szervezeti módját. Ezeknek az iskoláknak föntartói tanáraikat a kormány beleavatkozásától függetlenül nevezik ki; a közoktatásügyi kormány rendeletei ezen iskolákhoz a „status“ igazgató tanácsa és a püspöki hivatal közvetítésével érkeznek, a kormány által nagy keretében megalkotott tanterven a helyi kívánalmakhoz képest némi módosításokat tehetnek, — de ezt jóváhagyás végett a közoktatásügyi kormányhoz fölterjesztik; az előbbi kettőre nézve az eljárás eddig a potest. iskoláknál is ilyen volt, — e törvényjavaslat sem kíván mást; a harmadikra nézve az engedély a javaslatban nincs ugyan kifejezve, de világosan meg van a gymnasiumi tanításhoz megjelent hivatalos „Utasítások“ A) pontjának utolsó bekezdésében „a tanítás menetének részletes megállapítása teljeseen csak az egyes tanártestületek kebelében történhetik, az iskola mindennapi tapasztalatainak és szükségleteinek körültekintő figyelembe vételével. Az országos általános tantervtől csak az irányadó szempontok, az elérendő célok kijelölését várhatni. Még a terjedelmesebb felvilágosító utasítások is pusztán egy-egy mintát akarnak nyújtani a tudományszakok anyagának iskolai, módszeres csoportosítására, és nem tartanak arra igényt, hogy a különböző intézetek helyi viszonyainak, a tanártestületek egyéni felfogásának végkép határt szabjanak.“ — Nemcsak a protestans iskoláknak meghagyja tehát azt a jogukat, hogy — az országos tanterv keretén belül saját tantervüket a helyi viszonyukhoz és az általános jóval összeegyeztethető érdekeikhez alkalmazhassák, hanem tényleg meg van ez ma még a kormány közvetlen vezetése alatt álló középiskoláknál is. — Ki olvashat ki ebből autonómia-sértést, nagy mérvű centralisatiót, „Rechtlosigkeiten“-ot, „Allgewalt der magyarischen Regierung“-ot?

Azt mondtuk, hogy az erdélyi kath. statusnak is van törvénybiztosította autonómiaja; még se törekedett s ma se törekszik azt úgy magyarázni, mint a protestans felekezetek; a kormányt képviselő főigazgató vagy kir. biztos az ő érettségi vizs-

gálatukon is meg szokott jelenni s ezt nem mondják autonómiajuk megsértésének!

De hogy is lehet autonomiasértőnek mondani azt a törvényjavaslatot, mely indokolásában ezeket mondja: „Az önkormányzattal bíró hitfelekezetek, jelesen a protestansok részére, az 1790—1: XXVI. t. c. középiskoláikat illetőleg is nevezetes jogokat biztosított, melyeket nem megszorítani vagy éppen visszavenni, sőt más felekezetekkel, testületekkel és magánosokkal is megosztani, lehet a mai törvényhozás feladata.

Ugyanaz a törvénycikk, mely a protestansok iskolai autonómiáját biztosította, biztosította egyszersmind az állam föfelügyeleti jogát is azokban, anélkül azonban, hogy azt részletesen körülírta volna. — S kilátásba helyezte egyszersmind az egész országra és abban a protestansokra is kiterjesztendő tanulmányi rend (ordo studiorum) törvény általi megállapítását.“ (A törvj. indokolása 23. l.)

De föltéve, hogy e törvényj. autonomia-sértést követne el, — a törvényhozás csak legelemiebb elveit ismerő törvényhozónak is tudnia kell azt, hogy: valamint minden élő, ugy az állami élet is örök változásnak és fejlődésnek van alávetve; réginek — legyen az a törvények még oly erős bástyájával védve is — ha rendeltetésének már meg nem felel, a célra vezetőbb új előtt hátrálnia kell.

Minden államnak, de különösen a magy. kormánynak nagyon érdekében van, hogy teljes meggyőződést szerezzen arról, hogy fiait mikép, mily irányban nevelik és tanítják: ezt pedig csak a felügyeleti jognak és általános tantervnek törvénnyel rendezésével érheti el. — Maga a tanügy terén naponkint szereshető tapasztalat, meg az olyan fennebb bemutatott német röpirat-félék is, hangosan szólnak a mellett, hogy középiskoláink szervezetét még akkor is ily irányban kellene megállapítanunk, ha az 1790—1. pozsonyi 26-ik és az erdélyi 54. t. c., meg az 1868. XLIV. t. c. 26. §-ának első bekezdése nem léteznének. — A magyar államkormány századokon át anyai gyöngédséggel viselte magát a felekezeti iskolák iránt; a gyerek rég kinőtt a pólyából, itt-ott már dacolni is kezd: ideje, hogy az oly felekezeteket, melyek egyszersmind nemzetiségek is, fegyelemre szoktassa.

A fennebbieknek — különösen pedig az indokolás előbb említett szavainak — alapján a magyarországi tanító szerzetesrendek főnökeinek az országgyűlés elé terjesztett memoranduma a méltányosságnak, egyenlő igazságszolgáltatásnak alapján áll s nem kis mértékben járul ahhoz, hogy a megalkotandó törvény tanügyi viszonyainknak minél megfelelőbb legyen.

Ohajajukat — mindig a közjót s nem egyesek vagy testületek viszonyát tartva szem előtt — mennyiben véljük teljesíthetőeknek, arról bővebben a következő fejezetben — különösen a javaslat 67. §-ánál — szólnunk.

III.

Ha e törvényjavaslatra vetjük szemünket, egy — közművelődésünk leendő milyenségére vonatkozó — nagy és fontos kérdés áll elénk: két irányú középiskolánk kérdése.

Sokan és sokfélekép elmélkedtek már e kérdés helyes megoldása fölött; nem célunk itt az ide vágó nézetek taglalásába bocsátkozni; a reáliskola tantárgyaira alább teendő megjegyzésünk okadatolására azonban helyén találjuk már itt kimondani, hogy — e két iskolánknak egymástól minél inkább elváló iránya iskoláink egy harmadik fajtát, a polgári iskolát, bénítja meg. Azért, ha ezt tovább is ápolni, virágzásra segíteni ohajtjuk; ha nem akarjuk, hogy mindkettő tengődjék, sőt egyik itt, másik ott egymás után haljon ki: akkor — nézetünk szerint — tanügyi viszonyaink természetével megegyezőnek látszik azok felfogása, kik úgy nyilatkoznak, hogy a reáliskolát végzett ifjak előtt az életnek az eddigieknél több útját kell megnyitni; ez pedig csak úgy történhetik, ha a reáliskolát nem távolítjuk el még jobban a gymnasiumtól, mint ma áll, hanem ha ahhoz közelebb viszszük. — S így teljesen helyeseljük azok törekvését, kik azok vannak, hogy a reáliskolában a latin nyelv — mint rendes, kötelezett tantárgy taníttassék; a gymnasium és reáliskola tanterve az alsó 3—4 osztályban csaknem ugyanaz legyen, míg fennebb az elkülönítés azokban a görög, ezekben a francia és angol nyelv tanításában mutatkoznék. — A tanügyi szempont magaslatára emelkedett tanférfiak kötelessége lenne kimutatni, hogy mindkét középiskolánknak földadata magasabb műveltségre készíteni elé, de némileg más módon és más eszközökkel; meg kellene ismereteni a nagy közönséget azzal, hogy azoknak, kik egyedül csak a gyakorlati életre szükséges ismereteket óhajtják megszerezni, azoknak helyük nem e középiskolák egyike- vagy másikában, hanem polgári, ipar- és egyéb hasonló iskoláinkban van. — A reáliskolák ily módosítása nem zárná el útját annak sem, hogy ezeknek felső osztályaiban — azok számára, kik a francia vagy angol nyelv elsajátítására nem törekszenek — az ujabbi tanácskozásokban megpendített szaktanfolyamokat megnyissák.

Ezeknek előre bocsátása után, midőn magára a törvényjavaslat tárgyára átmegyünk, meg kell jegyeznünk, hogy főleg azokat az észrevételeket vesszük tekintetbe, melyek a javaslat adott keretébe a cél és egységes szervezet veszélyeztetése nélkül beilleszthetők: bár a fontosabb ellenészrevételeket sem hagyjuk figyelmen kívül.

2. §. A törvényjavaslat e §-ának szövegezésére a tanító szerzetes-rendek főnökeinek kérvénye aggodalmát fejezi ki a fölött, hogy az okot szolgálthat az ő vezetésük alatt álló iskolák felekezeti jellegének megmásítására is. Nem az abban jelölt módon tartanók helyesnek a leendő törvénynek e §-át, hanem az eredetiből e szavaknak „a törvényhozás e részben teendő intézkedéseig“ kihagyásával.

3. §. Helyeseljük e §. utoljához ajánlott kiegészítésüket,

mert egyedül a szerzetes-rendek növendékeinek számukra hivatvák és érettségi vizsgálat tételre jogosítva nincsenek. Némi-
leg hasonló ehhez a budapesti rabbiképző mellett fönnálló gym-
nasium, melynek csak négy felső osztálya van.

4. §. Teljesen okadatolt az az általános óhajlás, hogy e §.
p) és a 6-ik §. g) pontja „a szépírás“ kihagyassék; jól irni taní-
tani az elemi s nem a középiskoláknak teendője.

Nem hagyható szó nélkül az az ellenmondás sem, mely a
4. és 22. §. között van: ott o) p. a „rajzolás“ rendes tantárgy,
emitt a tanítója nemcsak nem „rendes“, hanem egy helyre van
sorozva a szépírás-tanítóval. Tekintettel arra, hogy mai tanter-
vünk szerint gymnasiumi rajztanár nem lehet már minden fes-
tőcske, hanem középiskolát végzett, érettségi vizsgálatot tett és
épen az ő kiképeztetésükre államilag szervezett „rajztanító-
képezde“-t végzett egyén; kinek tehát a többi tanárokéhoz ha-
sonló paedagogiai, didaktikai és szaktudományi képzettséggel
kell bírnia; ha csak a gymnasiumi rajztanítás nagy kárára ott a
rajzot mostoha gyermeknek nem akarjuk tekinteni, méltó és
igazságos, hogy az oly rajztanár, ki az imént jel-
zett és az államilag kitűzött követeléseknek
megfelel, az rendes tanárnak tekintessék, annak rangjá-
val és fizetésével birjon. Ily értelemben kellene tehát e két §-t
javítani.

6. §. E fejezetnél fontos három tanügyi kérdés merül föl
az egységes, a teljesen elkülönített (mit maga a javaslat is kö-
vet), meg e kettő között a közép uton járó iskola eszméje, me-
lyet fennebb érintettünk, s minek legújabbán a reáliskolák
ügyében tartott enqueten is akadt szószólója. Bármily fontos-
nak tartjuk is e kérdést közoktatásügyünkre, bármennyire lát-
juk is, hogy ez lesz azon föl-fölmerülő kérdések egyike, mely e
leendő törvényen nem sokára változtatást követel; részletes fej-
tegetésébe itt még sem bocsátkozhatunk, hanem csak azt mond-
juk: vagy megnyitjuk a reáliskolát végzett és érettségi vizsgá-
latot tett ifjak előtt az életnek azon útjait is, melyek előttük eddig
el vannak zárva, mit azonban csak a latin nyelv ismeretétől tehe-
tünk függővé; vagy türjük azt a visszás állapotot, hogy a reál-
iskolai tanulók száma rohamosan apadjon, hogy bekövetkezzék
az az idő, midőn majd a reáliskolában alig lézeng egynehány
tanuló, míg a gymnasiumi osztályok szaporításuk, parallel-osz-
tályok föllállítása mellett is zsúfolva lesznek, és mely állapot
mellett hozzájárulunk még ahhoz is, hogy egy más iskolánk, a
polgári iskola, is tengődjék.

A javaslat indokolása határozottan mondja ugyan, hogy
„e két különböző czélú és természetű középiskola feladatainak
egyesítése lehetetlen“ (25. l.): mindamellert nem tehetjük, hogy
ismételten ne hangoztassuk e fejezet elején jelzett meggyőző-
désünket, annál is inkább, mivel ebben nemcsak egyes tanfér-
fiaknak nézetével találkozunk, hanem ily értelmű a szegedi
állami főreáliskola tanári testületének a közoktatásügyi mi-

nister ő nmlg-hoz benyújtott emlékirata is, mely a latin nyelvnek a rendes tantárgyak közé vételét óhajtja.

8. §. Fennebb a 4. §-nál a mai rajztanárok állásának fontosságáról mondottakból kitetszőleg jelen tantervezetünk szerint a rajz, jobban mondva, a rajzoló geometria a matematikai ismereteknek is alapvetője; épen ezért e §-nak kiegészítését kell óhajtánunk így: „és a gymnasiumban a s z a b a d k é z i rajzolás alul.“

11. §. E §-nál határozottabbnak és minden veszély nélküli viszonyainkhoz alkalmasabbnak találjuk a szerzetes-rendek módosítását. S bár nem célunk stilaris módosításokba bocsátkozni, mindamellett, ha az eredeti szöveg fogadtatnék is el, e §. első sorába a „külön, minden felekezethez“ h. szeretnők ezt látni „bármely hitfelekezethez.“ A végéhez pedig ezt „A díjazásra nézve l. a 43. §.“

14. §. Igen sok népiskolának bizonyítványa nem nyújt biztosítékot arról, hogy a 4-ik osztályából távozott tanuló középiskolába való; népiskoláink sok helyütt annyira túl vannak tömve, hogy ama biztosítékot a legjobb akarat és készség mellett sem adhatják; de meg a népiskolának nem is egyedül az a célja, hogy alsó négy osztályában főleg a középiskolába lépésre való képességet tartsa szem előtt: azért e §-ba fölveendőnek tartanók még a fölvételi vizsgálatot is. Kívánatosná teszi ezt az, hogy középiskoláink túlnépessége főleg e vizsgálat szigorú megtartásával csökkenthető; korlátolt tehetségű fiú is, főleg az osztály ismétlése mellett, megtanulhat annyit, hogy elégséges osztályzatot nyer: a fölvételi vizsgálat alkalmat szolgáltat rá, hogy a szülőket figyelmeztethessük, hogy fiaiknak tehetségükhöz alkalmasabb iskolát keressenek, azoknak más életirányt adjanak; így a középiskola számos oda nem való elemtől szabadulhatna meg; a polgári vagy ipariskola tanulói szaporodnának. A jelenleg életben levő „Rendtartás“ (5. §.) szabta fölvételi vizsgálat ellen a tapasztalat sem hozhat föl olyat, mi miatt ezt az inkább hasznosnak bizonyult intézményt eltöröljük. Egyébként — tekintettel arra, hogy az épen imént említett „Rendtartás“-t e törvény megalkotása után sem mellőzhetjük, mely épen oly intézkedéseket tartalmaz, melyek hamar változásnak lehetnek alávetve; tekintettel arra, hogy az a rendtartás az első osztályba fölveendőnek korára is határozottabban intézkedik, a javaslat 14. §-át ily alakban tartanók célszerűbbnek: „A gymnasium és reáliskola legelső osztályába csak oly növendékek vétetnek föl, kik a népiskola negyedik osztályának tárgyaiban kellő jártassággal bírnak. Ugy a fölvételi vizsgálat részleteit, mint a fölvételi díjat — hol erre külön intézkedés nem történik, mint a 81. §-ban — a vallás- és közoktatásügyi minister külön szabályzatban alapítja meg.“ Egyéb teendőkre utba igazítana a Ráts. 5. §-a.

Vagy ha az ily fölvételi vizsgálat is törvénybe veendő, akkor e §-t. így állapítanók meg: „A gymnasium és reáliskola

legalsó osztályába csak oly növendékek vétetnek föl, kik életök kilencedik évét betöltötték, de a tizenkettediket túl nem haladták, és nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak elő arról, hogy a népiskola negyedik osztályát legalább is elégséges sikerrel elvégezték, vagy pedig fölvételi vizsgálaton igazolják, hogy a népiskola negyedik osztályának tárgyában kellő jártassággal bírnak.

Ugy a fölvételi vizsgálat részleteit, mint a fölvételi díjat — hol erre külön intézkedés nem történik, mint a 81. §-ban — a vallás- és közoktatásügyi minister külön szabályzatban állapítja meg.“

15. 16. 17. §§. E §§. módosításához csak szabatosság tekintetéből van megjegyzésünk. — A 15. §-ban a „pótvizsgálat“ nincs helyesen alkalmazva, mert — hogy úgy szóljunk — tanári nyelven más a „pót“ és más a „javító vizsgálat.“ Aki egy-két tárgyból elégtelen osztályzatot kap, az a következő iskolai év elején „javító“ vizsgálatot tehet; aki pedig egy-két tárgyból valami fontos ok miatt nem teszi le a vizsgálatot, az e tárgyakból „pótló vizsgálat“-ot szokott tenni.

De egyéb tekintetben is az iskolai gyakorlat itt oly hiányt érez, melynek kipótolását törvényünk teljessége okvetetlenül kívánja; azért e jelzett §§. tanügyi érdekeinknek csak ily alakban felelhetnének meg: 15. §. „Ugyanazon nemű tanintézet alsóbb osztályába csak oly tanuló léphet, ki ama nyilvánossági joggal bíró tanintézettől, melyben a lefolyt iskolai évben járt, kiállított bizonyítvánnyal igazolja, hogy a köteles tantárgyak mindegyikéből — ide nem számítva a testgyakorlatot és gymnasiumban a szabadkézi rajzot — legalább is elégséges osztályzatot kapott.

Egy tantárgyból elégtelen osztályzatnak a következő iskolai év elején javító vizsgálat utján kijavítására az intézet tanártestülete adhat engedélyt; a ki két tantárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az csak rendkívüli esetben a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedelmével bocsátható javító vizsgálatra.

A ki kettőnél több tárgyból kapott elégtelen osztályzatot, az javító vizsgálatra semmi esetben sem bocsátható.

A javító vizsgálatnak rendesen azon intézetben kell történnie, melyben a tanuló az elégtelen jegyet kapta. Kivételes esetekben a minister a javító vizsgálatnak más intézetben letévesére is adhat engedélyt.

16. §. Ha a tanuló a rendes tantárgyak valamelyikéből vizsgálatot nem tett, az osztályt ismételni tartozik.

Ha azonban hiteles (orvosi, községi) bizonyítvánnyal igazolja, hogy a vizsgálatnak egynémely tantárgyból letévesésében elháríthatatlan akadályok gátolták, a következő iskolai év elején pótló vizsgálatot tehet.

Díj sem a javító, sem a pótló vizsgálatért nem jár.

17. §. Ha valamely tanuló nem a közvetlenül lefolyt, hanem valamely előbbi évről szóló bizonyítvánnyal akar az intézetbe belépni, azt — hogy a legközelebb lefolyt iskolai évben semmiféle tanintézetbe sem járt — azon helyhatóságtól kiállított bi-

zonyítvánnyal tartozik igazolni, melynek területén a lefolyt iskolai évet töltötte.“

Igy a javaslat 16. és 17. §-a elmaradna; ez utóbbinak utolsó bekezdése pedig az eredeti javaslat 18. §-a után önálló §. lenne; helyén való ez itt annál inkább is, hogy az iskola-változtatás idejét megszabó határozat ne csak a 16., hanem a 18. §-ra is vonatkozzék.

20. §. Első pontja oly homályos, hogy számtalan csűrészavarásra szolgálhat alkalmat; azért így módosítanók: Oly tanulók, kik magánuton vagy nyilvánossági joggal nem bíró magánintézetben tanultak, ha előmenetelükről államérvényes bizonyítványt akarnak nyerni, valamely nyilvános iskola igazgatójánál való előleges bejelentés mellett azon iskola tanári kara előtt a rendtartásban e célra kitűzött időben vizsgálatot tehetnek, azonban egy iskolai év alatt csak egy osztályból.“

E §-nak második pontját minden aggodalom nélkül törölnök, betoldva a 21. §. első sorának végéhez ezt: „ugy nyilvános mint magántanulóknak;“ a 21. §. utolsó mondatát pedig — mint teljesen céltalan szószaporitást elhagynók.

22. §. E. §. b) pontjából fennebb a 4. §-ban elmondottak alapján a „reáliskolán“ szót ki kellene hagyni és ennek következtében az e) pont csak így szólana „a testgyakorlat tanítóiból.“

24. §. A javaslatnak e pontja az, mely — mondhatjuk — minden tanárnak, legalább a családosaknak, zokon esett. Ha a kormány vagy az iskolát fentartó testületek oly díjazásban részesítenék a középiskolai tanárokat, melyből állásukhoz illőleg drágább városokban is — különösen a családosak, kik pedig a főszámot teszik — megélhetnének, e pont nem okozott volna annyi aggodalmat: mert ki ne örvendene annak, ha az elkerülhetetlenül szükséges anyagiak megszerzésére minél kevesebb időt kellene fordítania! Nem bocsátkozhatunk itt azon számos adat elősorolásába, melyek e pont ellen már fölhozattak; csak azt említjük meg, hogy olyat akar, ami a) a személyes szabadságot korlátozza; b) amit ellenőrizni lehetetlen; c) mit mondanának az olyan emberről, a ki családja tagjainak tisztességes ellátásáról, neveltetéséről és — mi ugyan nem igen történhetik meg — anyagi biztosításáról iskolai teendőinek lelkiismeretes bevégzése után még megmaradt idejében gondoskodni nem törekednék? Tudjuk mi jól — ki tudhatná jobban — hogy kikre szól e pont, de arról is meg vagyunk győződve, hogy az ily célt a Rendtartás útján is el lehet érni s a törvénynek nem lehet föladata az, hogy tisztességes munkálkodásukban azokat is akadályozza, kik iskolai kötelességüknek híven megfelelni iparkodnak! Bizalmunkat helyezzük a törvényhozók bölcsességébe, mely a tanárok személyes szabadságának ily korlátozását szentesíteni nem fogja; bizalmunk annál erősebb, mert boldog emlékü Molnár Aladár maga mondotta, hogy e pontnak fölvetésével neki magának se vélt célja a személyi jogot így korlátozni s hogy az a tanárok óhaja szerint módosítható: legjobb lenne tehát a mi ajánlottuk mód a Rendtartás. Mindezeknél fogva midőn e §. harmadik pontjának kihagyását kérjük, az egész §. módosítását adjuk, megjegyezve,

hogy a számok változtatását a 22. §-hoz tett megjegyzésünk teszi szükségessé: „Egy teljes gymnasium a vallástanárokon, a szépírásnak, testgyakorlatnak és rendkívüli tárgyaknak tanítóin kívül, de az igazgató beszámításával — legalább 13, hat osztályúban 8, négy osztályúban 7, nyolc osztályú reálisiskolában legalább 12, hatosztályúban 8, négy osztályúban 6.

Teljes középiskola igazgatója hetenkint legfőlebb 10, a nem teljesé 15, a szaktanárok 18, a rajztanár 20 leckeórát ad — kivéve a rövid ideig tartó helyettesítést. Hetenkint 25, a rajztanárok pedig 28 leckeóránál többet saját intézetük tanítási idején belül semmi esetre sem tarthatnak.

Ha 10, illetőleg 15, vagy 18 illetőleg 20 óránál — három hónapnál tovább — állandóan többet adnak, azért méltányos külön díjban részesítendőek.“

E §. utolsó pontjához külön meg kell még jegyezni azt, hogy helyébe az 1868. XXXVIII. t. c. 141. §-át vennők be e §. első szavának változtatásával, mely így szól: „Az igazgatók és tanárok (ott ez áll: „A tanító“) országos, vármegyei, városi, községi és egyházi képviselők (bizottsági tagok), valamint esküdtszéki tagok is lehetnek ugyan, de tanárkodásuk mellett fizetéssel járó semminemű hivatalt vagy alkalmazást sem vállalhatnak.“ — Így az inkompatibilitásról szóló törvényt is módosítani kellene.

Az 1868. évi idézett törvény értelmében a népiskolai tanító, ha orsz. képviselővé megválasztatik, csak javadalmát veszíti el az országgyűlés időszakára, de attól, hogy ennek lejártá után előbbi állását újra el ne foglalhassa, elütve nincs. Ha e joga a népiskolai tanítónak meg van: mi lehetne akadály abban, hogy ez a középiskolai tanároknak is megadassék?

25. §. Akárhány tanár van hazánkban, ki 23—24 éves korában már tanszékhez jutott — képesítés nélkül; az ilyenek, mint 28—29 évesek, e §. jótéteménye folytán a vizsgálat alól fölmentetnek ma — midőn százával vannak kenyér után esengő képesített tanárjelöltjeink állomás nélkül. Az ilyen fölmentett fel szokta azután magát menteni minden további fáradságos tanulmánytól is; hogy ezzel emeljük-e középiskoláinkat, nem kell vitatnunk. — Vagy tudja az a képesítés nélkül alkalmazott fiatal tanár szaktárgyát, vagy nem: ha igen, le is teheti a vizsgálatot; ha nem, tanuljon. De méltányos, hogy a törvény átmeneti intézkedéseket is foglaljon magában. Elismerjük. — De jótéteményének osztogatásában legyen kissé takarékosabb s mondjon az „öt évig“ helyett legkevesebb tíz évet. Közel husz éve már, hogy van tanárvizsgáló bizottságunk; az azóta tanári pályára lépett fiatal embernek tudnia kellett, hogy előbb-utóbb vizsgálat-tételre kényszerítették; iparkodott volna állásával járó e fontos kötelességének megfelelni.

29. §. A fiatal test természetes fejlődését, erősítést és ügyességhez szoktatását semmisen mozdíthatja elő jobban, mint a rendszeres testgyakorlat; ez ellensúlyozza az ülő életmód és zárt levegő káros hatását, megakadályozza veszedelmes következményeit; azért a középiskolai célszerű nevelés-oktatásnak e maradhatatlan kiegészítő része ma már az összes testrészek és

izmok fejlesztésére, erősítésére szolgáló rendszeres testgyakorlat; a középiskolai célszerű nevelés-oktatásnak arra is kell hatnia, hogy az erkölcs és szellem képzése mellett ezek munkásságának legfőbb támasza, a test, is fölkaroltassék, képességei annyira kifejtessenek, hogy rajta úgy a szellemi műveltség, mint maga az emberi méltóság minél inkább visszatükrözzék: ez lehet és nem más a középiskolai testgyakorlat célja; ez eléggé megedzi a tanulókat a leendő katonai szolgálat és fíradalmak elviselésére is. — Így fogván föl a középiskolai testgyakorlat célját, egyet kell értenünk azon számtalanokkal, kik azt mondják, hogy a javaslat egyrészt kelletinél több időt szán a testgyakorlatra, másrészt oly elemeket von be a középiskolai testgyakorlat körébe, miket igen sokan sem alkalmasan bele jleszthetőknek, sem célszerűen kezelhetőeknek nem tartanak; j értjük a céllovést. Nem bocsátkozunk az ellenvetések fílsoro lásába, csak adjuk e §-nak oly szívegét, mely a nyilvánított nézeteknek legmegfelelvbb lenne: „A testgyakorlat minden intézetben úgy szervezendő, hogy mindegyik osztály hetenkint kétszer legalább egy-egy óráig részesüljön a tanulók korához és testi erejéhez mért gyakorlatban.

A felső négy osztályban a gond főleg a rendgyakorlatokra, gyalogsági gyakorlatokra fordítandó; hola körülmények megenedik, katonai fegyvergyakorlatok is tarthatók.

E testgyakorlat alól — orvosi vélemény alapján — csak az erre testileg alkalmatlan tanulók mentetnek fel.“

30. §. E §-nál nem hagyhatjuk különös említés nélkül a szerzetes-rendek óhajait. Helyeseljük, hogy a törvényjavaslat az 50-en fölül nem megy; ha akarjuk a célt, akarnunk kell az ahhoz vezető eszközöket is: ezeknek egyik főbbike pedig az, hogy az osztályt tele ne zsúfoljuk. — A második ponthoz meg kell jegyezniük, hogy a mely városban a párhuzamos osztály fölállítása szükségesnek mutatkozik, ott a szerzetes rendház nem lehet oly szegény, hogy egy, legfílebb két osztály fíntartását ne birná meg. De tegyük föl, hogy így van: akkor az ilyen osztály fíntartását „országos műveltségi (helyesen: az országos művelődés) érdekek igénylik“: erről a 86. §. határozottan intézkedik, mondván „az ilyen iskolákat a közoktatási államkormány segíyezheti.“ Így állván az ügy, e §-nak az óhajok értelmében leendő módosítását szükségesnek nem tartjuk; mindamellott annak második pontját szabatoság tekintetéből így módosítanók: „A hol a tanulók száma három egymás után következő évben jóval (ellentéte az utolsó pont „kevésével“ szavának) meghaladja az ötvenet, párhuzamos osztályok állítandók föl és a tanerők a 24. és 27. §§-hoz képest szaporítandók. Erre nézve az állam közvetlen vezetése alatt álló intézetekben a közoktatásügyi minister, egyebütt pedig az iskola fíntartója köteles gondoskodni: ez utóbbi iskolák azonban a segíyezésnek a 86. §-ban nyújtott módját igénybe vehetik.“ A harmadik pont maradna a javaslat szerint.

34. §. Sokáig volt a nagy szíunidő augusztus—szeptemberben; lehet, hogy a tapasztalat majd célszerűbbnek mutatja a

szünetelést július közepétől szeptember közepéig; ebben a kormány szabad intézkedést tarthat fenn magának; a Rendtartásba való, azért innen kihagyandónak tartjuk.

35. §. Második pontja a reáliskolának eddig nem élvezett jogot ad; óhajtanó azonban, hogy e §. záradékaul még fölvé- tessék az 1880. évi törvj. 58. §-ának e pontja „A vallás- és köz- oktatási minister azonban megengedheti, hogy a reáliskolában érettségi vizsgálatot tett tanuló a latin és görög nyelvből és irodalomból kiállandó pótérettségi vizsgálatnál bizonyítványát gymnasiumivá egészíthesse ki.“

38. §. A főiskolán tanuláshoz nemcsak értelmi képesség, hanem bizonyos fokú ismeret is szükséges: azért e §. első pont- jához e szavak után „értelmi képességgel“ célszerűnek tartanók még ennek odatevését „és ismerettel.“

A 46. §-nál az egész §-nak következő szövegezését óhajtanók: „Az igazgatók . . . húznak. A rendes . . . növekedik; — a szolgálati évek száma a multra nézve tanári működésök kezdé- tétől; a jelen törvény életbe léptétől alkalmazandó okleveles egyénekre nézve szolgálatba lépésüktől; nem vizsgáltaknál a vizsgálat letétele napjától vagyis azon évtől számittatik, a mely- ben okleveles tanári működésüket megkezdték és attól fogva tanári pályájukat szakadatlanul folytatták. Az ötödéves pótlék az alapfizetés $8\frac{1}{2}\%$ -nál kevesebb nem lehet és a szolgálati idő egész tartamára kiterjed.“

Ezen módosítás indokolásául szolgáljon azon körülmény, hogy a mostani középisk. tanárok közt még igen sokan vannak, a kik az 1862/63. tanév előtt, tehát akkor léptek ezen pályára, midőn a tanárvizsgálati szabályzat hazánkban, még nem volt, — egyébiránt is a törvények rendesen nem bírnak visszaható erő- vel; végül pedig még az oklevél nélkül helyettesekül al- kalmazott egyének munkálkodása is szerez, — legalább közönséges felfogás szerint, akkora érdemet, hogy annak alap- ján s további alkalmazhatóságuk esetében szolgálati idejük a vizsgálatletételtől számittassék. Az ötödéves pótlékot, az alapfize- tés $8\frac{1}{2}\%$ -ában mint minimumot azért óhajtjuk megállapíttatni, mivel a tanároknak nem igen van egyébféle előléptetésre kilá- tásuk; személyes pótlék pedig — mi más államokban van — ná- lunk nincs. Az ötödéves pótlék élvezetének óhajtását az egész szolgálati időtartamra eléggé indokolhatja annak tekintetbe vé- tele, hogy a szolgálat bizonyos évek elteltével mindig terhe- sebb; — már pedig ha valaki szolgálatideje első felében az ötödéves pótlékot megérdemelte, annak második fele és vége felé, ugyanoly értékű szolgálatért csakugyan megérdemli.

47. §. Ausztriában az 1881. jun. 20. reálisk. törvény analo- giájára kiegészíteni, meg értelmesebbé is szeretnők tenni e §. má- sodik pontjának utolsó részét ily módosítással „de rendes taná- roknak a tanári vizsgálat letétele után bármily nyilvános közép- iskolánál helyettes tanári minőségben töltött éveik is nyugdíjaz- tatásuknál beszámíttatnak (l. még a 74. § hoz tett észrevéte- lünket).“

51. §. Múltányos, hogy a főigazgatói állás — a középiskolai

pályán kitűnt és adminisztratív teendőkre is kiválóan alkalmas tanárookra nézve — az előléptetés fokozata legyen; azután meg nem is gondolható, hogy a közokt. miniszter ama méltóságra minden tekintetben alkalmas személyt a középiskolai tanfériak között ma már ne találhatna; mondaná ki tehát a törvény határozottan, hogy „E tankerületi főigazgatókat csak a tanári pályára képesített és azon működött szakfériak közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére ő Felsége nevezi ki.“

55. §. Sok tapasztalatunk int arra, hogy e §. némileg bővítve jöjjön a törvénybe; a tanfériak annyira meg vannak ennek szükségességéről győződve, hogy óhajunk okadatolását itt teljesen mellőzhetjük; de hogy a tankönyv engedélyezés a ma divónál határozottabb alagra legyen fektethetve, s hogy ezt tankönyvirodalmunk fejlődése kívánja, bizonyítja a közoktatási tanács 1880. dec. 17-ki üléséből kelt fölterjesztésének eme része: „a tankönyvek egyes fogyatkozásainak javítását egyrészt a tudományos szakbirálattól, másrészt — a mennyiben a módszert illetik — az iskolai használatban fölmerülő tapasztalatokból kell várni.“ Mondaná ki tehát a leendő törvény e §-a: „Az államkormányzat joga, hogy az iskolai használatra kiadott könyvekről magának biztos tudomást szerezzon és az olyanokat, melyekben állam- és törvény-ellenes, faj- vagy vallásgyűlöletet hirdető tanok vagy célzások mutatkoznak az iskolai használatból eltiltsa; ugyancsak azokat is, melyek a szaktudományok fejlettségének meg nem felelnek.

Az ezen elveket szem előtt tartó hivatott közeg (pl. közoktatási tanács) okadatolt jelentése alapján a használható tankönyveket és taneszközöket a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelöli ki: az egyes intézetekben használandókat a kijelöltek sorából a tanártestületek választják.“

58. §. E §-nak úgy, mint az ezzel összefüggő következőknek jogosságáról, tanügyünkre nézve célszerűségéről az előbbi fejezetben mondtak és a törvényjavaslat idevágó okadatolásának tekintetbe vétele mellett itt bővebben szólnunk fölösleges. Méltányolnunk kell a szerzetes-tanítórendek fölterjesztésének e §. 2. pontja ellen fölhozott okadatolásukat és anélkül, hogy azt itt ismételnők, abbéli reményünket fejezzük ki, hogy már az orsz. tanügyi bizottság, átlátva a nevezett okadatolás alaposságát, a törvényjavaslat oly módosítását fogja eszközölni, mely tanügyi tényleges állapotunknak az eredeti szövegezésnél jobban meg fog felelni. E nézetünk kifejezése mellett meg kell itt említenünk még azt is, hogy a leendő törvény a szerzetes-tanárjelölteknek nyújtandó kedvezményt kiterjeszthetné általában a felekezeteknek oly tanárjelöltjeire, kik a theologiai négy éves tanfolyam mellett saját szaktudományukkal is foglalkoztak. Tekintettel a tanítórendek fölterjesztésének fontos okadatolására, azon véleményben vagyunk, hogy tanügyünk és tudományosságunkra nem lenne káros, ha e §. 2) pontja után ily értelmű új bekezdés töltenék be: „A felekezetek oly tanárjelöltjei (papok, theologusok), kik hiteles bizonyítvánnyal igazolják azt, hogy a theologiai négy éves tanfolyamon át saját szaktudományuk tanul-

mányozásával is foglalkoztak, ha egyetemen, műegyetemen vagy a jelen törvénynek megfelelőleg szervezett tanárképzőn még egy évet kizárólag a nevelés és oktatásnak vagy szaktudományuknak tanulmányozásával töltöttek, szintén tanárképesítő vizsgálatra bocsáthatók.“

Ugyanennek a §-nak 1) pontjához szólva — különösnek kell tartanunk azt a követelést, hogy — a reáliskolát végzett egyén, ha tanári vizsgálatot akar tenni, a latin nyelvben jártasságát is tartozik igazolni: midőn az az iskola e törvényjavaslat értelmében ama nyelvnek elsajátítására még a legcsekélyebb módot sem nyújthatja. Vagy ki kell tehát hagyni e követelést, vagy — s mi ezt tartanók célszerűbbnek — a reáliskola tantárgyai közé a latin nyelvet is bevenni.

Határozottan kérjük azonban e §. 3) pontjából „Azonban mindenestre, sat.“ mondatnak kihagyását; mert hogy hosszasan ne szóljunk: ugyan mily paedagogiai vagy tudományos képességről tanúskodhatik az, ha valamely tanárjelölt egyik-másik családnál magánnevelősködik?

57—71. §§. A fennebb (I. II. fej.) általánosságban mondtak után e §§. jogi természetének fejtegetésébe nem bocsátkozunk: azt a meggyőződésünket azonban ki kell fejeznünk, hogy — a mik a protestans felekezetek vallásügyeire és elemi iskoláikra vonatkozólag eddig a bécsi és linczi békekötés pontjai és az ezek alapján alkotott későbbi törvények ugyanaz lesz jövőre az összes hitfelekezetek középiskoláira nézve az e javaslat alapján megalkotandó törvénynek V. fejezete. — Méltányoljuk, kell méltányolnunk e törvényjavaslatnak nemzeti közművelődésünk emelésére törekvő nemes célját!

A szerzetes-rendfőnökök azon óhajtasát, hogy „a 4 alsó osztályban nem oklevés, de theologiát végzett rendtagokat is alkalmazhassanak“, csak a javaslat 25. §-ának értelmében tartanók teljesíthetőnek, mely szerint az ilyen rendtagok képesítés nélkül csak két éven át működhetnének.

A 74. és 75. §§-ok ellentmondanak egymásnak, s előreláthatólag bonyodalmakra fognak okot szolgáltatni. A 74. §. ugyanis mindazon testületekre szól, melyek a 72. §-ban felsoroltattak, tehát a hitfelekezetekre, törvényhatóságokra, községekre, egyletekre és hazai társulatokra, s ezen a 72. §-ban felsorolt testületeknek azt a jogot adja, hogy „az általuk fenntartott tanintézet felett az illetők maguk rendelkeznek s gyakorolják az igazgatási jogokat.“ A közvetlen utána következő 75. §. azonban a törvényhatóságok és községek által fenntartott középiskolákról külön intézkedik. Ez kétféle magyarázatra ad alkalmat: a községek és törvényhatóságok majd a 74.-re hivatkoznak, a kormány pedig a 75. §-t kívánja alkalmazni. Minden félreértés elkerülése céljából tehát a következő szövegezt ajánlanók:

„74. §. A hazában létező hitfelekezetek, társulatok- és egyesektől fenntartott középiskolák felett az illetők maguk rendelkeznek és gyakorolják az igazgatási jogokat a jelen törvény

értelmében. Ennélfogva a tanintézet vagyonának kezeléséről, a tanerők alkalmazásáról és fizetéséről, a fegyelmi eljárásról az illetők maguk gondoskodnak.

A 75. §. azon szavai, „hogy a községek és törvényhatóságok által fentartott középiskolákra „a jelen törvény II. és IV. fejezetének rendelkezései a 23. §. kivételével érvényesek,“ félreértésre szolgáltatnak alkalmat. — A IV. fejezetben ugyanis ott áll a 47. §. is, mely szerint „az igazgatók és rendes tanárok nyugdíjra jogosított állami tisztviselőknek tekintetnek, kik nyugdíjaikat az államkincstárból vagy az illető alapból húzzák.“ Mivel ezen 47. §-t a 75. §. a községi és törvényhatósági középiskolákra szintén érvényesnek tekinti, — mert hiszen nem vette ki, mint a 23 §-t! — ebből tehát az következne, hogy az ilyenemű tanintézetek tanárai szintén az állam által nyugdíjaztatnak. Ezen eljárás a községi és törvényhatósági középiskolák tanárait nézve nagyon előnyös volna, de — mivel a törvényjavaslat viszont nem gondoskodik arról, hogy a nyugdíj-alaphoz akár a községek vagy a törvényhatóságok, akár az ezek középiskoláin működő tanárok hozzájáruljanak — nem hisszük, hogy az állam ily terhet magára vállalna. — Azért a 75. §. megváltoztatását olyképen kérnök, hogy a községek és törvényhatóságok által fentartott középiskolák tanárai — ha már felügyelet és képesítettség tekintetében az államiakkal egyenlők, — velük ellátásra is egyenlők legyenek, a mi ilyféle szervezés által volna elérhető:

„75. §. A törvényhatóságok és községek által fentartott középiskolák tanügyi tekintetben közvetlenül a vallás- és közoktatásügyi miniszter hatósága és az állami tankerületi főigazgató igazgatása alatt állván, a jelen törvény II. és IV. fejezeteinek rendelkezései a 23. §. kivételével rájuk vonatkozólag is érvényesek; a 46. és 47. §§. pedig ilynemű tanintézetekre oda módosítandók, hogy az igazgatók és tanárok ellátásáról a fenttartó hatóságok intézkednek.

A nélkül, hogy törvény volna rá, a középiskolákat fenttartó községek és törvényhatóságok jó része belátta, hogy középiskoláik az államiak színvonalára csak úgy emelkedhetnek, ha a tanerők ellátásáról az államhoz hasonlóan gondoskodnak. — S ha már mind a felekezeti, mind a községi népoktatási tanító személyzet nyugdíjáról az állam törvényhatóságilag gondoskodott, úgy a méltányosság elvénél fogva a községi és törvényhatósági középiskolák tanárai is kérhetik ezen ellátást, mely törvénybe iktattatván, megadja nekik azon — a növendékek oktatásához és neveléséhez szükséges — megalégedettséget, hogy öreg napjaik, — vagy haláluk esetén családjuk állapotá elé némi megnyugvással tekinthessenek.

A 79. §. intézkedése csak az erdélyi szászoknak nem tesz, pedig ők, kik az iskolákra vonatkozó régi törvényeket annyira ismerik, kik azoknak minden betűjében kapaszkodót keresnek, tudhatnák, hogy a javaslat e törekvése nem a mai — szerintük tüzzel-vassal magyarizáló — kormány kezdeményezése, mert már József császár 1806-ban kibocsátotta „Ratio Edu-

cationis“ egyik §-a mondja: „Linguae patriae usum civi Hungaro esse omnino necessarium, nemo est, qui ambigat; ideo cura ubique peculiaris et continua erit in scholis Hungariae adhibenda, ut illius cognitione adolescentes pariter imbuantur.“ — Mint a törvényjavaslat több helyén, úgy itt is elmondhatjuk, hogy közoktatásügyi kormányunk jelen javaslatával régi mulasztásokat törekszik helyreütni, közoktatásunk terén buján burjánzott tarackot kiirtani.

87. §. Középiskoláinkban a tankönyvek diktálása vagy kéziratban levő könyvek használata rég' meg van tiltva: e §. d) pontjából tehát eme szavakat „legyenek azok nyomtatásban vagy írásban“, mint tárgytalanokat kihagyandóknak vélnők.

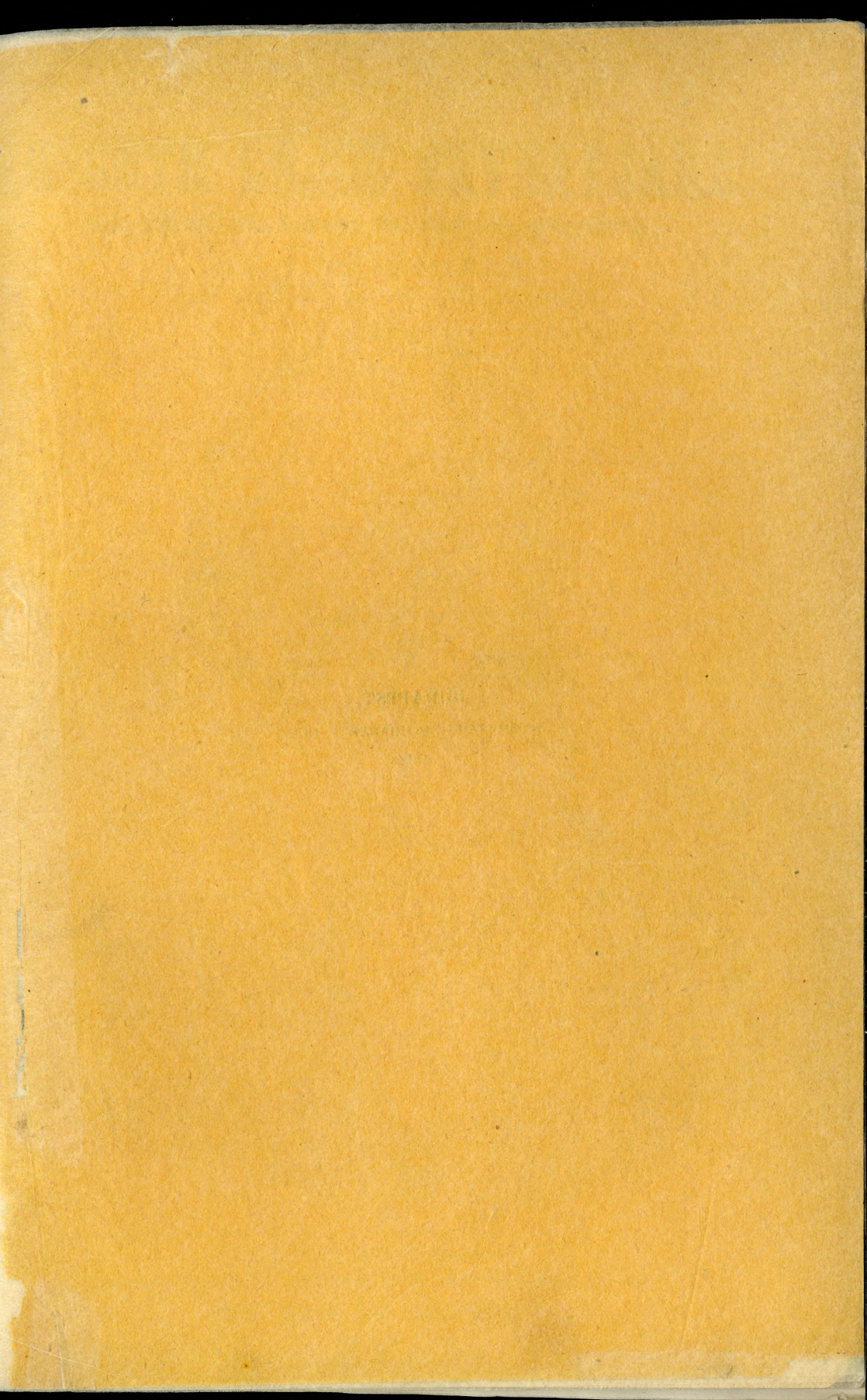
Végre a 94. §. e szavai után „közoktatási ministernél“ nagyon fontosnak tartjuk a következő betoldást: „kijelölván az állapot is, melyből az intézet fel fog tartatni.“

De idáig érve, azt kérdehetné valaki: hát a módosítások ajánlatánál hol maradt a magyarországi hely. hitv. ev. egyház főgondnokainak és superintendenseinek a képviselőházhoz intézett 1880. évi ápril 16-án kelt és a dunántúli ref. egyház kerületnek kérvénye?

Ezt az előbbi törvényjavaslatra vonatkozott kérvényt összehasonlítottuk a jelen javaslattal és arról győződünk meg, hogy az azon kérvényben fölhozott fontosabb kívánalmaknak ez új javaslat megfelelt, amiben pedig azok szerint nem módosult, azt már csakugyan nagyon nehéz lenne az iskolai autonómiába beavatkozásnak igazolni: s így nekünk is a debreceni zsinat azon tagjával kell tartanunk, aki — midőn az egyik szónok a közoktatásügyi miniszter törekvése ellen keményen kikelt — azt mondotta, . . . hogy a miniszter ö reá (a támadóra) bizta volna törvényjavaslatának szövegezését, a felekezetek iránt ő sem lehetett volna méltányosabb, mint a milyen a miniszter volt.

A debreceni zsinatnak a középiskolákra vonatkozó alkotmánytervezetét pedig nem vehettük tekintetbe azért, mert az az országgyűlés elé nem terjesztetett be.

Visszagondolva az alkotmányos törvényhozás jogköréről fennebb mondottakra, — midőn a tanároknak és tanügybarátoknak e füzetben összegyűjtött nézet-nyilvánításait az orsz. képviselők becses figyelmébe ajánlani bátorkodunk, hadd fejezhessük ki még azt, hogy törvényhozó testületünk tagjainak elfogulatlanul mérlegbe kell vetniök azt, hogy e törvény helyes megalkotásánál oly kérdés megoldásával állanak szemben, melynek ily későre halasztását a multban keserűen kellett tapasztalnunk, míg ellenben a célszerűleg megalkotandó törvény nemzeti, erkölcsös, tudományos és anyagi emelkedésünknek lesz erős biztosítóka!

BUDAPEST,

NYOMATOTT WODIANER F.-NÉL.

1882.

